

Kehotunnekasvatus

Opas Harjulan Setlementin päiväkotien henkilöstölle

LAB-ammattikorkeakoulu

Sosionomi (AMK)

2023

Jenna Pulkkinen

Päivi Jokinen

Tiivistelmä

Tekijä(t) Jenna Pulkkinen Päivi Jokinen	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Valmistumisaika 2023
	Sivumäärä 23 sivua + 17 liitesivua	
Työn nimi Kehotunnekasvatus Opas Harjulan Setlementin päiväkotien henkilöstölle		
Tutkinto ja koulutusala Sosionomi (AMK)		
Toimeksiantajaorganisaatio (jos opinnäytetyöllä on toimeksiantaja) Harjulan Setlementti ry		
Tiivistelmä <p>Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena ja sen tavoitteena oli tuottaa Harjulan Setlementin päiväkotipalveluille selkeästi jäsenelty ja tiivis opas kehotunnekasvatuksesta. Aiheen valinnan taustalla oli toimeksiantajan tarve sekä halu tuoda kehotunnekasvatukseen näkyvyyttä. Oppaan tarkoituksena oli tarjota varhaiskasvatuksen henkilöstölle mahdollisuus lisätä tietoisuuttaan lasten kehotunnekasvatuksesta ja lapsen seksuaalisuuden kehityksestä. Toivon mukaan oppaan seurauksena kehotunnekasvatus huomioidaisiin aktiivisemmin varhaiskasvatuksen arjessa.</p> <p>Prosessi aloitettiin päiväkotien henkilöstölle suunnatulla alkukartoituskyselyllä, jonka tuloksia hyödynnettiin oppaan luomisessa. Kasvattajien toiveena oli selkeä, tiivis ja käytännönläheinen opas, jota on helppo hyödyntää arjessa. Opas sisältää tietoa pienen lapsen seksuaalisuudesta ja sen kehityksestä ikävaiheittain, kehotunnekasvatuksesta ja turvataidoista, neuvoja kasvatusyhteistyöhön ja huolen ilmenemiseen sekä materiaalivinkkejä kehotunnekasvatuksen toteuttamiseen arjessa. Oppaan näkökulmana on varhaiskasvatus, mutta sitä voivat hyödyntää muutkin pienten lasten kanssa tekemisissä olevat.</p> <p>Oppaan luovutuksen jälkeen päiväkotien henkilöstöltä kerättiin palautetta. Saadun palautteen perusteella voitiin todeta, että opinnäytetyön tavoite saavutettiin. Kyselyn vastauksista ilmeni, että opas koettiin hyödylliseksi, selkeäksi ja visuaalisesti miellyttäväksi. Oppaan vaikuttavuutta oli haastavaa arvioida opinnäytetyöprosessin aikana, sillä ei ole tietoa siitä, miten kasvattajat aikovat hyödyntää opasta arjessa.</p>		
Asiasanat kehotunnekasvatus, varhaiskasvatus, tunnetaidot, turvataidot		

Abstract

Author(s) Jenna Pulkkinen Päivi Jokinen	Type of Publication Thesis, UAS	Published 2023
	Number of Pages 23 pages + 17 pages of appendices	
Title of Publication Body-emotion education A guide for early childhood educators of Harjula's Settlement Association		
Degree, Field of Study Bachelor of Social services (UAS)		
Organisation of the client (if the thesis work is commissioned by another party) Harjula's Settlement Association		
Abstract <p>The aim for this functional thesis was to produce a body-emotion education guide for the early childhood education services of Harjula's Settlement Association. Body-emotion education was chosen as the subject because of the needs of the commissioner and a wish to raise awareness. The guide's purpose was to offer early childhood educators the chance to increase their knowledge of body-emotion education and the development of sexuality in early childhood.</p> <p>Development of the guide started by executing a survey for the early childhood educators. Survey results were utilized in the development of the guide. The educators wished for an easy to read and compactly executed guide, that could be easily used in their everyday work life. The guide includes information about the development of sexuality in early childhood, concerning sexual behavior in small children, body-emotion education and safety skills. Guidance for educational cooperation between the educators and the parents is included. The guide gives educators material tips that they can use whilst planning body-emotion education for the children. Early childhood education acts as the viewpoint of the guide, but it can also be utilized by other people who are regularly in contact with small children.</p> <p>Based on given feedback of the guide it had met the expectations of the commissioner and the early childhood educators. According to the educators the guide is well structured, useful and visually appealing. The long-term effectiveness of the guide depends on how the educators are going to utilize it. For estimation of the effectiveness new survey in the future would have to be conducted. However, according to the educators they are going to use the guide in the future.</p>		
Keywords body-emotion education, early childhood education, emotional skills, safety skills		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
1.1	Opinnäytetyön tausta.....	1
1.2	Yhteistyökumppanin kuvaus.....	2
1.3	Tavoite ja tarkoitus.....	2
2	Lapsen seksuaalisuuden kehitys.....	4
2.1	Seksuaalisuus lapsuuden eri ikävaiheissa.....	4
2.2	Lapsen poikkeava seksuaalinen käytös.....	6
2.3	Miten suhtautua poikkeavaan käytökseen.....	7
3	Kehotunnekasvatus.....	8
3.1	Kehotunnekasvatuksen määritelmä ja tarkoitus.....	8
3.2	Tunne- ja turvataidot.....	9
4	Varhaiskasvatuksen näkökulma kehotunnekasvatuksessa.....	11
4.1	Kehotunnekasvatusta ohjaavat asiakirjat.....	11
4.2	Kehotunnekasvatuksen toteutus varhaiskasvatusympäristössä.....	12
4.3	Kasvatusyhteistyö.....	13
5	Toimeksiannon raportointi.....	15
5.1	Aiheen ja toteutustavan valinta.....	15
5.2	Tiedonhankintamenetelmät.....	16
5.3	Alkukartoituskysely.....	16
5.4	Kyselyn tulokset.....	17
5.5	Kehotunnekasvatus-opas.....	18
6	Arviointi.....	21
6.1	Pohdinta.....	21
6.2	Eettisyys ja luotettavuus.....	22
6.3	Jatkokehitys.....	23
	Lähteet.....	24

Liite 1. Alkukartoituskyselyn runko

Liite 2. Opas kehotunnekasvatuksesta

1 Johdanto

1.1 Opinnäytetyön tausta

Kehotunnekasvatuksella tarkoitetaan 0–8-vuotiaiden lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta (Väestöliitto 2022a). Pienen lapsen seksuaalisuuteen ja kehotunnekasvatukseen liittyy usein ennakkoluuloja, tietämättömyyttä ja virheellisiä uskomuksia. Lasten seksuaalisuuteen on vasta viime aikoina alettu kiinnittää kasvatuksessa huomiota, sillä aiemmin ei tiedetty mitä se on tai onko sitä ollenkaan. Nykypäivänä on kuitenkin saatavilla paljon tutkittua tietoa liittyen pienen lapsen kehotunnekasvatuksen tärkeyteen. (Väestöliitto 2022a.) Kuntaselvityksen mukaan vuonna 2020 vain 37 % kunnista oli sisällyttänyt kehotunnekasvatusta paikalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaansa. Tämä asettaa eri kunnissa olevat lapset epätasavertaiseen asemaan. (Koskiluoma 2020.) Valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa tai varhaiskasvatuslaissa kehotunnekasvatusta ei ole mainittu lainkaan.

Goldfarbin & Libermanin tutkimuksen mukaan varhaiskasvatusiässä aloitetulla seksuaalikasvatuksella voidaan ehkäistä lasten kokemaa seksuaalista väkivaltaa. Varhainen seksuaalikasvatus lisää lapsen kykyä suojella itseään ja opettaa lasta tunnistamaan omia rajojaan sekä kunnioittamaan toisten rajoja. Kehotunnekasvatuksen kautta lapsi oppii tärkeitä kehostaan ja hygieniastaan huolehtimisen taitoja. Vanhemman osallistuminen kehotunnekasvatuksen toteutukseen lisää vanhemman ja lapsen välistä kommunikointia. (Montclair State University, 2020.)

Kehotunnekasvatus on ajankohtainen ja mielestämme liian vähän käsitelty aihe, jonka vuoksi se valikoitui aiheeksi opinnäytetyöhömmme. Halusimme purkaa lapsen seksuaalisuuteen ja kehotunnekasvatukseen liittyviä ennakkoluuloja ja luoda keskustelua aiheesta. Toimeksiantajamme Harjulan Setlementti ry kiinnostui aiheestamme ja toivoi toiminnallista opinnäytetyötä, jonka tuotoksena syntyi kehotunnekasvatuksesta kertova opas kahden organisaatioon kuuluvan päiväkodin henkilöstön käyttöön.

Toimeksiantajalla ei ollut erityisiä toiveita oppaan sisällöltä. Rajasimme oppaamme aiheen varhaiskasvatusnäkökulmaan ja keräsimme oppaaseen erityisesti varhaiskasvatuksen arkeen liittyvää tietoa. Opas sisältää tietoa lapsen seksuaalisuuden kehityksestä ikävaiheittain, kehotunnekasvatuksesta ja turvataidoista, neuvoja kasvatusyhteistyöhön ja haastavien aiheiden puheeksi ottoon sekä materiaalivinkkejä aiheen käsittelyyn varhaiskasvatuksen arjessa.

1.2 Yhteistyökumppanin kuvaus

Harjulan Setlementti ry:n päiväkotipalvelut tarjoavat varhaiskasvatusta kahdessa eri toimipisteessä Lahdessa. Niemen päiväkodissa on kaksi ryhmää ja Möysässä sijaitsevassa Lounaan päiväkodissa kolme ryhmää. Kummassakin päiväkodissa löytyy ryhmät alle kolmevuotiaille sekä yli kolmevuotiaille. Esiopetusta ei tarjota. Harjulan tavoitteena on tarjota lapsille turvallinen ja lämmin kasvuympäristö, jossa korostuu leikin, liikunnan ja itsensä toteuttamisen arvostaminen. (Harjulan Setlementti a.)

Keskeisimpiä arvoja Harjulan Setlementin päiväkodeissa ovat ammattitaito, turvallisuus, lapsen osallisuus, yhteisöllisyys, kuulluksi tuleminen sekä lapsen arvon ja oikeuksien tunnustaminen. Lapsen etu on keskiössä ja asiat tehdään lasten toiveet ja mielenkiinnonkohteet huomioiden. Päiväkodeissa on pienet ja kodinomaiset yksiköt sekä kiireetön ilmapiiri. (Harjulan Setlementti b.)

Harjulan päiväkodit ovat osa setlementtiä. Setlementtiliike on monialajärjestö ja kansanliike, jonka tavoitteena on edistää yhteisöllisyyttä sekä elinikäistä oppimista. Tarkoituksena on parantaa tasa-arvoa ja yhteiskunnallisesti haastavissa tilanteissa olevien ihmisten asemaa. (Setlementtiliitto.) Setlementtiin kuulumisen ilmenee päiväkotitoiminnassa siten, että päiväkodeissa ollaan sitoutuneita setlementtipäiväkotien yhteisiin arvoihin. Näitä arvoja ovat turvallisuus, ammattitaito, lapsen osallisuus, yhteisöllisyys, kuulluksi tuleminen sekä lapsen arvojen ja oikeuksien tunnustaminen. (Harjulan Setlementti b.)

1.3 Tavoite ja tarkoitus

Opinnäytetyömme tavoitteena oli tuottaa Harjulan Setlementin päiväkotipalveluille selkeästi jäsennelty ja tiivis opas kehotunnekasvatuksesta. Opas sisältää varhaiskasvattajille olennaista tietoa lapsen seksuaalisuuden kehityksestä ja kehotunnekasvatuksesta, sekä vinkkejä kehotunnekasvatuksen toteutukseen päiväkodin arjessa. Meille oli tärkeää, että sisältö on helppolukuista ja hyödynnettävissä riippumatta kasvattajan koulutuksellisesta tai ammatillisesta taustasta. Opas lähetettiin digitaalisesti Harjulan Setlementin päiväkotien johtajalle, joka tulosti molempiin päiväkoteihin omat kappaleet. Halutessaan Harjulan Setlementti voi hyödyntää myös oppaan digitaalista versiota.

Tarkoituksenamme oli tarjota varhaiskasvatuksen henkilöstölle mahdollisuus lisätä tietoisuuttaan lasten kehotunnekasvatuksesta ja lapsen seksuaalisuuden kehityksestä. Toivomme, että opas herättää lukijan pohtimaan omia valmiuksiaan kehotunnekasvattajana ja lisää keskustelua päiväkotien työyhteisöissä. Tarkoituksena oli, että opas helpottaisi haastavien ja arkojen aiheiden käsittelyä lasten huoltajien kanssa. Olisi mahtavaa, jos

oppaamme jäisi hyötykäyttöön ensilukeman jälkeen, ja materiaalivinkkejämme alettaisiin hyödyntää lapsille järjestettävissä toimintahetkissä. Halusimme opinnäytetyömme kautta tuoda lisää näkyvyyttä kehotunnekasvatukselle.

2 Lapsen seksuaalisuuden kehitys

2.1 Seksuaalisuus lapsuuden eri ikävaiheissa

Lasten seksuaalisuus nähdään usein tabuna (NSVRC 2013). Pienten lasten seksuaalisuus on kuitenkin erilaista kuin nuorten tai aikuisten seksuaalisuus: se on esimerkiksi kehon ja sen toimintojen ihmettelyä sekä vertailua. Seksuaalinen kehitys pikkulapsesta murrosiän kautta kohti aikuisuutta on monien vaiheiden matka, jossa keho, tunteet ja ymmärrys kehittyvät rinnakkain. Tämän matkan sujuminen määrittää aikuisiässä suhdetta omaan kehoon, seksuaalisuuteen, parisuhteeseen ja kykyyn nauttia seksuaalisuudesta. (Väestöliitto 2022a.) Seksuaalisuus on varhainen kehoon, läheisyyteen, nauttimiseen, oikeuksiin ja tunteiden kokemiseen liittyvä alue, ja se liittyy yhtä lailla psyykkiseen, fyysiseen, emotionaaliseen sekä sosiaaliseen kehitykseen sisältäen osia näistä kaikista (Ingman-Friberg & Caciatore 2016, 25).

WHO (2010) määrittelee, että kuuden ensimmäisen ikävuoden aikana lapsi siirtyy täydellisestä riippuvuussuhteesta rajoitettuun itsenäisyyteen. Kehotietoisuus lisääntyy ja seksuaalisia tunteita tunnetaan jo varhaislapsuudessa. (THL 2010, 23.) Samalla kun pieni lapsi ihmettelee omaa ja toisen kehoa, tutustuu mielihyvän kokemuksiin ja kosketukseen sekä harjoittelee voimakkaiden tunteiden säätelyä, opettelee hän myös käytöstapoja, sosiaalisia sääntöjä sekä omia oikeuksiaan (HUS 2023). NSVRC:n (2013) mukaan aikuinen edistää lapsen tervettä kehitystä, kun hän ymmärtää lapsen erilaisia kehitysvaiheita ja erottaa lapsuuden seksuaalisuuden aikuisuuden seksuaalisuudesta. Lapset eivät suhtaudu seksuaalisuuteen samalla tavoin kuin aikuiset, mutta he oppivat tulkitsemaan viestejä siihen liittyen, ja se vaikuttaa heidän tuleviin asenteisiinsa sekä toimintaansa.

Vauva-aika

Lasten seksuaalisuus alkaa kehittyä heti heidän synnyttyään. Turvallinen ja mukava kokemus kehittyy aistien kautta. Vauvat keskittyvätkin kosketteluun, katseluun, kuunteluun, haisteluun ja maisteluun. (Väestöliitto 2023a.) Varhaisella vuorovaikutuksella, turvallisella kosketuksella ja huolenpidolla on suuri merkitys, sillä ne vaikuttavat vahvasti lapsen kehitykseen sekä kehoitsetuntoon. Vauvan itseluottamus ja rohkeus rakastaa itseään vahvistuvat, kun hänelle viestittää rakastavin katsein ja hymyin, että hän on tärkeä ja toivottu. Hellyys, läheisyys sekä turva ovat merkityksellisiä myös kiintymyssuhteen muodostumisessa. (Larum ym. 2016, 120–121.)

Vauva hahmottaa kehoaan löytämällä kätensä, jalkansa, ihonsa ja sukuelimensä: vauva-aikana seksuaalisuus ilmenee muun muassa oman kehon rajojen kokemisena. Syntymästään asti vauva havainnoi ympäristöään aistimalla hyväksytäänkö hänet ja kannustetaan

häntä vai kokeeko hän arvostelua tai lannistamista. Vauvan ja ensisijaisen hoitajan välisellä vuorovaikutuksella onkin suuri merkitys loppuelämää ajatellen. (Honkanen 2017, 25.)

1–3-vuotias

Pienet lapset kiinnostuvat omasta sukupuolestaan ja toisiin vertailusta. Lapsi tykkää katella itseään peilistä ja voi myös esitellä itseään ihailua toivoen (Laru ym. 2016, 121). Hän tutkii kehoaan ja sukuelimiään, ja esittelee niitä mielellään toisille lapsille sekä aikuisille. Lapsi voi alkaa kosketella sukuelimiään, sillä se tuntuu hyvältä. (Väestöliitto 2023a.) Honkasen (2017, 27) mukaan lapsen kehitystä tukee parhaiten se, että antaa hänen tutkia avoimesti itseään sekä ympäristöään. Lapselle alastomuus ja itsensä koskettelu ovat luonnollinen tapa tutustua omaan kehoonsa, sen rajoihin ja kosketuksen aiheuttamiin tuntemuksiin.

Tiedonhalu on voimakasta. Lapsi voi pyrkiä tutkimaan toisten ihmisten kehoja, usein leikin kautta tai vaikka saunassa. Lapsen opetellessa kehonosiensa nimiä hän opettelee samalla arvokkaita taitoja sekä sääntöjä siitä, mikä on sopivaa ja mikä ei. Lapsi esimerkiksi oppii, että omaa kehoa saa kosketella omassa rauhassa itsekseen, ja toisen kehoon kosketaan vain, jos toinen haluaa. (Laru ym. 2016, 121–122.)

3–5-vuotias

Leikki-iässä lapset oppivat enemmän sääntöjä ja tutustuvat sekä omaan että toisten kehoihin leikeissä. Lapset myös esittävät paljon kysymyksiä kehosta, tunteista ja siitä, mistä vauvat tulevat. Tykkäämiset aikuisia ja lapsia kohtaan ovat tavallisia, ja lapset oppivat, että alastomuus sekä ”rumat sanat” (esimerkiksi sukuelimiin ja eritteisiin liittyvät sanat) herättävät aikuisissa rajoittamisen tarvetta ja se on jännittävää. (Väestöliitto 2023a.)

Moilasen (2015) mukaan unnutus eli lapsen itsetyydytys on luonnollinen tapa tutustua omaan kehoon, ja se on yleisintä 3–5 vuoden iässä, mutta vauvat ja taaperoiikäisetkin voivat unnuttaa vaippaa vaihdettaessa tai potalla istuttaessa. Unnuttaessaan lapsi voi kosketella itseään käsin tai painaa itseään rytmisesti luelua tai huonekalua vasten. Hän pyrkii tällä keinoin rauhoittumaan tai saamaan hyvän ja turvallisen olon. Unnuttamista voi olla myös peukalon tai vaikka unilulun imeskely. On tärkeää, ettei siitä tee likaista tai häpeää aiheuttavaa asiaa. (Honkanen 2017, 26.)

On tärkeää, ettei lapsen kysymyksiä kielletä tai paheksuta, koska lapsi alkaa ajatella, että siinä on jotakin pahaa tai sopimatonta. Seksuaalisuudesta on hyvä puhua myönteiseen sävyyn, sillä puhutaan lapsen omasta elämästä, kehosta ja sen arvostamisesta. Näin luodaan pohjaa hänen tulevalle seksuaalisuudelleen. Lapsille seksuaalisuudesta puhuminen tarkoittaa puhetta kehosta ja itsestään huolehtimisesta, ihmisenä olemisesta, ihmissuhteista sekä omista oikeuksista. (Väestöliitto 2023b.)

2.2 Lapsen poikkeava seksuaalinen käytös

Montaa aikuista mietityttää mikä on lapselle normaalia ja mikä poikkeavaa seksuaalista käytöstä. Lapset tutustuvat kehoonsa ja ovat uteliaita. He saattavat tutkia sekä omia että toisten ruumiinosia katsomalla ja koskettamalla silloin kun se on mahdollista, esimerkiksi wc:ssä ja pukemistilanteissa. Myös seksuaaliset leikit ovat tavallisia. Voi tuntua hankalalta päätellä, milloin leikki tai tilanne on normaali. Havainnoimalla lasten tunnetta leikissä tai sen jälkeen saa aika hyvin tietoa tilanteesta. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 87–88.) Kun kasvattajalla on tietoa lapsen kehityksestä ja käyttäytymisestä, on hänen helpompi erottaa tyypillinen seksuaalinen käytös huolestuttavasta (NCSBY a).

Kun seksuaalinen toiminta on ikätasoisista ja tavallista, siitä löytyy seuraavia piirteitä: leikki tapahtuu toisilleen tuttujen lasten kesken, sellaisten, jotka ovat keskenään ystäviä. Toisilleen vieraat lapset harvemmin tällaisiin leikkeihin ryhtyvät. Lapset ovat usein myös samanikäisiä ja samalla kehitystasolla niin sosiaalisissa taidoissa kuin tunne-elämässäänkin. Leikki on spontaania ja hilpeää, ja lapsilla on hauskaa, kun aikuiset löytävät heidät kesken leikin. Tunnetila on selvästi myönteinen. Aikuisten asettaessa rajoja esimerkiksi sanomalla, että leikki on nyt lopetettava ja vaatteet pidettävä päällä lapset pystyvät noudattamaan sitä eikä leikin lopettaminen aiheuta isompaa tunnereaktiota. (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 88.) Toisinaan lapsen seksuaalinen käyttäytyminen on kuitenkin enemmän kuin harmitonta uteliaisuutta. Se voi muuttua haitalliseksi sekä lasta itseään että muita lapsia kohtaan. (NCSBY b.)

Vehkaojan ym. (2019) mukaan käytös, josta tulee huolestua voi ilmetä esimerkiksi siten, että lapsi pyrkii toistuvasti koskettamaan muiden lasten sukuelimiä kielloista huolimatta. Hän kyselee toistuvasti seksiin tai sukuelimiin liittyviä kysymyksiä, vaikka on jo saanut niihin ikätasoisien vastauksen. Lapsi saattaa hakeutua tuntemattomien ihmisten syyliin, pyrkiä haalaamaan, pussailemaan, koskettamaan rintoihin tai sukuelimiin. Lapsi riisuutuu alasti ja näyttelee takapuoltaan sekä sukuelimiään muuallakin kuin kotioiloissa. Hänellä voi olla ikätasoonsa nähden liikaa tietoa seksistä tai hän matkii toistuvasti aikuismaista seksuaalista käyttäytymistä leikeissään (esim. nukkejen avulla suuseksiä tai yhdyntää). Fyysinen kontakti pesu- tai nukkumistilanteissa voi saada lapsen ahdistuneeksi tai pelokkaaksi. (Vehkaoja ym. 2019, 22.) Lapsen käytös on huolestuttavaa silloin, kun lapsen toiminta on pakonomaista ja tuskaista, eikä hän tottele kehotusta lopettaa (Cacciatore & Ingman-Friberg 2016, 89).

Selkeään oireiluun viittaavia esimerkkejä ovat muun muassa lapsen yritys saada muita mukaan seksuaaliseen toimintaan jopa painostamalla tai pakottamalla, lapsi sanoo haluavansa seksuaalisia tekoja toisen lapsen kanssa, yrittää riisua toisen vaatteita ja antaa

kielisuudelmia tai muuta vastaavaa. Lapsi voi myös pyytää aikuista tekemään itselleen seksuaalisia tekoja tai yrittää itse tehdä niitä aikuiselle. Sisällöt puheissa tai piirroksissa ovat väkivaltaisia, ja puheisiin tai käyttäytymiseen sisältyy toistuvasti jokin ikätasoon soveltumaton seksiin liittyvä asia kuten suuseksi, anaaliseksi tai porno. Lapsi voi yrittää työntää jotakin esinettä joko omiin tai toisten sukuelimiin tai takapuoleen, tai yrittää satuttaa itseään sukuelimiin. Lasten leikeissä tai keskusteluissa esiintyvät seksuaalisuuteen liittyvät aiheet voivat aiheuttaa lapsessa vihaisuutta tai pelokkuutta. (Vehkaoja ym. 2019, 24.)

2.3 Miten suhtautua poikkeavaan käytökseen

Vehkaojan ym. (2019, 27) mukaan on tärkeää pysyä rauhallisena, vaikka tilanne herättäisi huolta. Asiasta voi aluksi puhua työkavereille ja kysyä ovatko he huomanneet samaa. Myös esimieheltä voi kysyä neuvoa tilanteeseen puuttumisesta tai toimintatavoista. Avoin keskustelu työyhteisössä takaa turvallisen ympäristön, jossa ei tarvitse jäädä yksin huolineen. Tarvittaessa voi konsultoida ammattilaisia, kuten lastensuojelua tai lasten psykiatrian yksikköä. Lasta itseään voi tilanteessa tukea estämällä lapsen häiritsevää tai pakonomaista käytöstä turvallisesti sekä rauhoittelemalla häntä. Hänelle voi myös selittää, että näin ei voi toimia ja perustella esimerkiksi miksi käytös voi satuttaa tai häiritä muita.

Lapsen kautta voi myös yrittää selvittää tilannetta. Mikäli hänellä on paljon ikätasoonsa kuumumatonta tietoa, voi kysyä häneltä, että mistä hän on tietonsa saanut. Johdattelevia kysymyksiä kuitenkin tulee välttää. Lapsen ajatuksia tulee kuunnella ja kirjata ne ylös juuri sellaisina kuin hän ne ilmaisee. On hyvä pyrkiä selvittämään mitä lapsi viestittää käytöksellään, tai onko lapsen perheessä jotakin meneillään. (Vehkaoja ym. 2019, 29–30.)

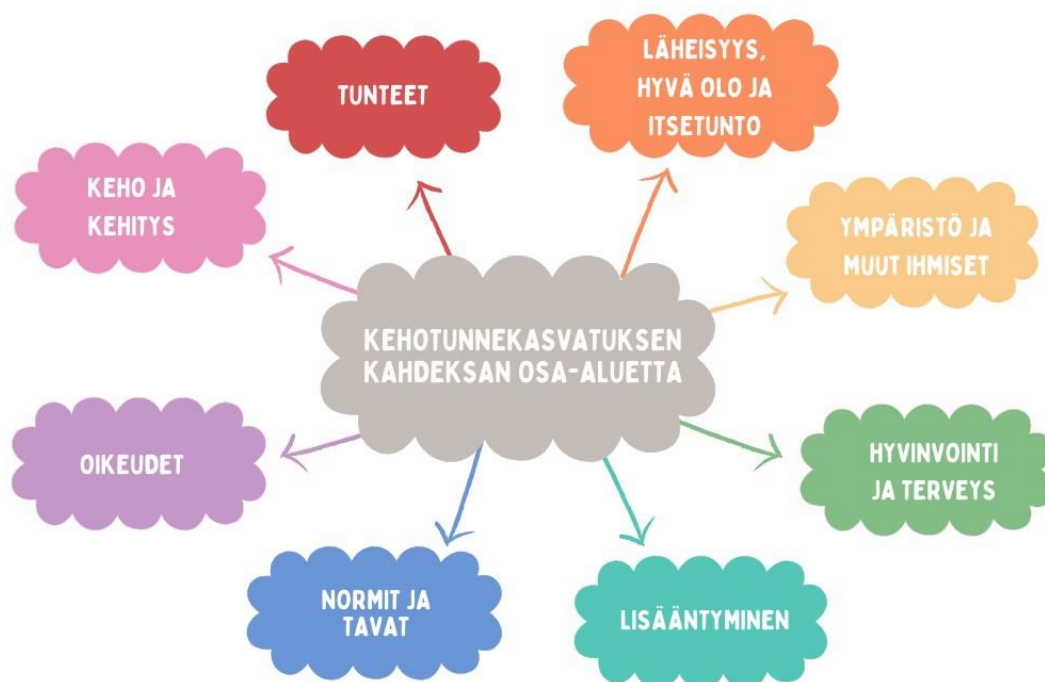
Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä epäiltäessä lasten kanssa työskentelevien henkilöiden on viipymättä tehtävä lastensuojeluilmoitus sekä rikosilmoitus poliisille. Tällöin vastuu asian selvittelystä siirtyy viranomaisille. Kasvattajan epäillessä, että lasta on käytetty seksuaalisesti hyväksi, tulee viranomaisille ilmoittaa ennen kuin ottaa asian esille vanhempien kanssa. Lapsen kanssa käydyt keskustelut tulee tässäkin tapauksessa kirjoittaa sanatarvasti ylös, myös siltä osin mitä itse on lapselta kysynyt. (Vehkaoja ym. 2019, 31.)

3 Kehotunnekasvatus

3.1 Kehotunnekasvatuksen määritelmä ja tarkoitus

Lasten kehotunnekasvatus on 0–8-vuotiaiden lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta. Kehotunnekasvatuksesta puhutaan lasten kohdalla mieluummin kuin seksuaalikasvatuksesta, sillä se kuvaa paremmin pienten lasten kehitystä ja tarpeita. (Väestöliitto 2022a.) Vanhempiä voi hämmentää sanat ”seksuaalisuus” ja ”seksuaalikasvatus”, sillä heille tulee niistä mieleen aikuisten seksuaalisuus. Pienen lapsen seksuaalisuus on kuitenkin erityisesti oman kehon haltuunottoa ja tunteiden hallinnan opettelua. Sen vuoksi on todettu hyväksi käyttää sanaa ’kehotunnekasvatus’. (Väestöliitto 2023c.)

WHO (2010) on määritellyt kehotunnekasvatuksen kahdeksan osa-alueetta (kuvio 1). Jokaiseen osa-alueeseen kuuluu tietoja ja taitoja, joita lapselle tulee opettaa ikätasoisesti. Kantavana teemana jokaisessa osa-alueessa on myönteisen asenteen opettaminen lapselle. (Väestöliitto 2020, 3.)

Kuvio 1. Kehotunnekasvatuksen kahdeksan osa-alueetta (mukailtu Väestöliitto 2020)

WHO (2010) määrittelee, että ihmisen seksuaalisuuden kehittyminen on koko eliniän jatkuva prosessi, mutta suurin merkitys seksuaalikasvatuksella on lapsuudessa ja nuoruudessa. Kehotunnekasvatus perustuu seksuaalista ja lisääntymistä koskeviin

ihmisoikeuksiin, ja siinä on taustalla sukupuolten välisen tasa-arvon tukeminen. Lapsi saa kehotunnekasvatuksen avulla ikätasoisia faktatietoa seksuaalisuuden fyysisistä, kognitiivisista, emotionaalisisista, sosiaalisista ja kulttuurisista näkökulmista. (THL 2010, 28–29.)

Ingman-Fribergin ja Cacciatoren (2016, 84–85) mukaan kehotunnekasvatuksen tarkoituksena on vahvistaa lapsen minäkuvaa sekä opettaa kunnioittamaan omaa ja toisten kehoja. Siinä tähdätään myönteiseen kehoitsetuntoon ja hyvään tunteeseen omaa kehoa kohtaan. Lapsi oppii ymmärtämään ihmisen yksilöllisyyttä ja arvostamaan erilaisia kehoja. Kehotunnekasvatuksen avulla lapsi saa tarvitsemaansa tietoa omasta kehostaan ja taitoja suojata omaa koskemattomuuttaan. WHO:n (2010) mukaan kehotunnekasvatus opettaa lasta suhtautumaan seksuaalisuuteen sekä erilaisiin arvoihin ja elämäntyyliin avoimesti, suvaitsevasti ja kunnioittavasti. Lapsi oppii puhumaan tunteistaan, seksuaalisuuteen liittyvistä asioista sekä ihmissuhteistaan. (THL 2010, 28.)

3.2 Tunne- ja turvataidot

Lasten tunne- ja turvataitojen opettaminen on isossa roolissa tulevaisuutta ajatellen. Lajusen ym. (2019, 12) mukaan sen avulla pyritään edistämään ihmisten välisissä suhteissa olevaa turvallisuutta sekä lapsen oikeutta turvalliseen kasvuun ja kehitykseen. Turvallisuuden tunne on edellytys uusien asioiden oppimiselle. Ingman-Friberg & Cacciatore (2016, 84–85) toteavat, että lapset tarvitsevat myös tunnetaitoja: kuinka näyttää tykkäämisen tai harmistuksen tunteita; kuinka kuunnella omassa kehossa olevaa tunnetta ja arvostaa, ilmaista sekä käsitellä sitä. Tällaiset taidot ja tiedot lisäävät lasten hyvinvointia ja turvallisuutta merkittävästi. Tunnetaidot siis ovat tärkeä osa kehotunnekasvatusta, sillä tunteet tuntuvat ja vaikuttavat kehossa. On tärkeää oppia, miten voi puhua omista tunteistaan ja miten niitä näytetään.

Jokaisen lapsen tulee oppia tunnistamaan ainakin muutama perustunne. Niitä ovat ilo, suru, pelko sekä viha. Toisille tunteiden tunnistamisen oppiminen on helpompaa kuin toisille, esimerkiksi jo kaksivuotias voi osata ilmaista tunteitaan luontevasti monella sanalla. Toisaalta joillekin tunteiden tunnistaminen on haastavaa vielä aikuisiälläkin. Tunteiden nimeäminen vaatii mallioppimista onnistuakseen. Lapsen kanssa on tärkeää keskustella siitä, kuinka tunteet häneen vaikuttavat ja pohtia yhdessä mitä hyötyä erilaisista tunteista on. Tunteiden oppiminen on hyvin yksilöllinen ja toisinaan hidaskin prosessi, joka vaatii aikuiselta paljon kärsivällisyyttä. (Riihonen & Koskinen 2020.)

Hyvän vuorovaikutussuhteen pohjana ovat hyväksytyksi tuleminen tunne sekä turvallisuuden tunne. Turvan tunne tukee tunteiden säätelyä ja vahvistaa myönteisten tunteiden kokemuksia. Kasvattajan tehtävänä on vahvistaa turvallisuuden tunnetta ja luoda lapseen

riittävän luottamuksellinen suhde, jotta lapsi osaa ja uskaltaa kertoa, jos ei koe olevansa turvassa. (Mäkelä & Trogen 2022, 114.) Lajunen ym. (2019) mukaan turvataitojen opettelu on olennaisena osana kehotunnekasvatusta. Sen avulla lapsi oppii taitoja, joiden avulla voi välttyä joutumasta kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän tilanteisiin. Siinä opetetaan lapselle myös, kuinka suojella itseään uhkaavissa tilanteissa ja tukeutua luotettaviin aikuisiin. Turvataitokasvatus on kuitenkin myös laaja-alaista lapsen kehityksen tukemista. Sen avulla pyritään vahvistamaan lapsen itsearvostusta, itsetuntemusta sekä lisätä lapsen tunnetaitoja. Turvataidot vahvistavat lapsen sosiaalisia taitoja ja kaverisuhteita. (Lajunen ym. 2019, 11.)

Lasten turvataitokasvatuksen keskiössä tulisi aina olla lasten osallisuus, kehitys- ja ikätason huomioiminen sekä leikinomaisuus. Lasten tulisi itse pystyä vaikuttamaan toiminnan sisältöön. Toiminnan lähtökohtana tulee olla lasten omat kokemukset, kiinnostuksen kohteet ja tarpeet. Kasvattajan rooli painottuu lasten kokemusten kuulemiseen ja rohkaisemiseen. Hyviä työvälineitä turvataitokasvatukseen ovat leikki, piirtäminen, roolileikit, kuvien ja symbolien käyttö sekä sadut ja sadutus. (Lajunen ym. 2019, 18–19.)

Turvataitojen opettelu näkyy myös ennen kaikkea arkisissa toiminnoissa. Väestöliiton (2022b) mukaan turvataitokasvatusta voi toteuttaa varhaiskasvatuksessa kertomalla lapselle kehon eri osista ja ilmaisemalla, että kaikki osat ovat yhtä hyviä. Lapsen tulee tunnistaa kehon yksityiset alueet ja se, että kukaan ei saa koskea niihin ilman lupaa. Lasta tulee opettaa kunnioittamaan toisten kehoja sekä tunnistamaan omaan kehoonsa liittyviä tunteita, kun toinen koskettaa. On tärkeää, että lasta opettaa tunnistamaan omat rajansa ja sanomaan ei, jos toisen kosketus ei tunnu hyvältä. Tämä edellyttää tunteista keskustelusta, jotta lapsi oppii tunnistamaan erilaisia tunteita.

4 Varhaiskasvatuksen näkökulma kehotunnekasvatuksessa

4.1 Kehotunnekasvatusta ohjaavat asiakirjat

Varhaiskasvatuksen tavoitteena on edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä sekä hyvinvointia. Lasten oppimisen edellytyksiä ja koulutuksellista tasa-arvoa tulee tukea. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018, 3§). Lapsen seksuaalinen kehitys on osa kokonaisvaltaista kasvua. Varhaiskasvatuslaki (540/2018, 10§) määrittelee, että varhaiskasvatusympäristön tulee olla lapsen oppimista edistävää ikä ja kehitystaso huomioiden. Ympäristön tulee tukea terveellistä kasvua ja kehitystä sekä olla turvallinen. Lasta tulee suojella häirinnältä, väkivallalta ja kiusamiselta.

Kehotunnekasvatusta ei mainita varhaiskasvatuslaissa tai valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa nimeltä, mutta kehotunnekasvatukseen sisältyviä asioita on määritelty toteutettavaksi varhaiskasvatuksessa. Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman mukaan kasvattajien tulee tukea lasten valmiuksia pitää huolta terveydestään ja hygieniasaastaan. Terveysteen ja turvallisuuteen liittyviä asioita tulee pohtia lasten kanssa yhdessä, ja lasten kanssa tulee arkipäiväisissä tilanteissa käydä läpi turvallisuuteen liittyviä käytäntöjä. Lasten ikätasoista uteliaisuutta kehoon ja seksuaalisuuteen tulee ohjata kunnioittavasti. Näillä käytännöillä pyritään tukemaan lasten turvallisuuden tunnetta, saada lapset toimimaan turvallisesti sekä antaa lapsille valmiuksia pyytää apua tarvittaessa. (Opetushallitus 2022, 51.)

Maailman terveysjärjestö WHO on luonut ohjeet lasten ja nuorten seksuaalikasvatuksen toteutukseen Euroopassa. Nämä suuntaviivat on luotu opetus- ja terveydenhoitoalan ammattilaisille sekä poliittisille päättäjille. Ohjeistuksen tarkoituksena on varmistaa, että lapset ja nuoret saavat puolueetonta tieteeseen perustuvaa kokonaisvaltaista tietoa seksuaalisuudesta, ja kehittävät taitoja toimia saatujen tietojen pohjalta. Asiakirja tarjoaa ammattilaisille tietoa seksuaalikasvatuksesta ja sen taustalla toimivista ajatusmalleista, sekä ohjeistuksen mitä seksuaalikasvatuksen aiheita tulisi käsitellä missäkin iässä olevan lapsen kanssa. (WHO 2010, THL:n 2010, 3–4 mukaan.)

Erilaiset valtakunnalliset sopimukset sitouttavat ammattilaisia toteuttamaan kehotunnekasvatusta. YK:n lapsen oikeuksien sopimus määrittelee, että lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä itseään koskevista asioista ja saada tietoa asioista. Lapsella on oikeus yksityisyyteen sekä kunniaan ja lasta on suojeltava kaikelta seksuaaliselta hyväksikäytöltä. (UNICEF 2023.)

4.2 Kehotunnekasvatuksen toteutus varhaiskasvatusympäristössä

Lapsen seksuaalista kehitystä voi tukea erityisesti arkisissa tilanteissa. Kasvattajan tärkein tehtävä on mahdollistaa turvallinen varhaiskasvatusympäristö omalla toiminnallaan. On tärkeää olla kannustava, hyväksyvä ja kunnioittava. Kasvattajan tulee tukea lapsen uteliaisuutta seksuaalisuuteen liittyviä asioita kohtaan ja keskustella asioista lapsen kanssa ikätasoisesti. Lasta tulee kannustaa kertomaan avoimesti omista huolistaan, peloistaan ja kokemuksistaan. (Vehkaoja ym. 2019, 9.) Varhaiskasvatuksessa kehotunnekasvatusta voidaan toteuttaa opettamalla lasta tunnistamaan, sanoittamaan ja kuvaamaan erilaisia tunnetiloja. Lapsen kanssa voidaan käydä läpi kehon eri osia, ja opettaa kuinka omasta kehosta pidetään huolta. (Honkanen 2017, 31.)

Cacciatoren (2007, 125) mukaan varhaiskasvattajan tulee huomioida lapsen ikä- ja kehitystason mukaiset tarpeet kehotunnekasvatusta toteuttaessa. 0–2-vuotias tutkii omaa kehoaan ja maailmaa koskettelemalla kaikkea. On tärkeää näyttää, että turvallista läheisyyttä on tarjolla. Olennaista on myös opettaa, että itsensä koskettaminen on sallittua, mutta muita ei saa koskea joka paikkaan. Lapselle tulee näyttää, että jokainen kehon osa on yhtä hyvä ja kaikista kehonosista tulee käyttää niiden oikeita nimiä.

2–4-vuotiaana lasta alkaa kiinnostaa sukupuolten väliset erot ja se, mistä vauvat tulevat. Kasvattajan tehtävänä on tarjota yksinkertaisia ja selkeitä vastauksia lapsen kysymyksiin. (Cacciatore 2007, 125.) Bildjuschkin & Ruuhilahti (2008, 56) painottavat, että lapsen sukupuoleen ja lisääntymiseen liittyviin kysymyksiin tulee aina vastata totuudenmukaisesti. Lapsen luottamus kärsii, jos aikuinen ei toimi johdonmukaisesti vaan kertoo aiempien puheiden olleen satua. Väestöliiton (2022c) mukaan lapselle voi esimerkiksi kertoa, että vauva kasvaa vauvansiemenestä, joka on äidin vatsassa. Tässä iässä lapselle tulee myös opettaa mitä paikkoja kehossa saa näyttää ja mitkä paikat pidetään piilossa muilta.

4–6-vuotiaan kehotunnekasvatusta voi toteuttaa opettamalla tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta. Yhteisten tapojen ja pelisääntöjen, kuten esimerkiksi toisten yksityisyyden kunnioittamisen, opettaminen on tärkeää. Lasten välisiä ystävyyssuhteita tulee tukea, mutta lapselle tulee myös tehdä selväksi, että hän saa itse päättää kenen kanssa ystäväystyy. Ketään ei kuitenkaan saa loukata tai satuttaa. Lapsen lähestyessä esikouluikää on jo ajankohtaista kertoa vaarallisista aikuisista ja kertoa mitä lapsi voi tehdä uhkaavassa tilanteessa. (Väestöliitto 2022c.)

Honkanen (2017, 32) toteaa, että lapsi oppii eniten kasvattajien suhtautumistavoista ja ulospäin näkyvistä asenteista. Jokaisen kasvattajan olisikin hyvä pohtia suhdettaan omaan seksuaalisuuteensa, sillä sen pohjalta nousee suhtautuminen seuraavan sukupolven

seksuaalikasvattamiseen. Jokaisella lapsella on oikeus saada ikätasonsa mukaista seksuaalikasvatusta niin omien vanhempiansa taholta kuin varhaiskasvatuksessakin. Kangaskosken (2016, 206) mukaan kasvattajan omat elämänkokemukset, omassa lapsuudessa koetut häpeän tunteet tai mahdolliset traumat voivat vaikuttaa yllättävällä tavalla omiin reaktioihin sekä toimintaan lapsiryhmässä.

On tärkeää, että kasvatushenkilöstö tarvittaessa keskustelee lapsen vanhempien kanssa siitä, kuinka seksuaalisuuteen ja lisääntymiseen liittyviä asioita otetaan lapsen kanssa puheeksi (Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, 56). Tämän lisäksi kehotunnekasvatukseen sisältyy kasvatustiimin välinen yhteistyö ja kommunikointi sekä monialaisen yhteistyön hyödyntäminen. Varhaiskasvattajan omat lapsen seksuaalisuuteen liittyvät ajatukset on hyvä tiedostaa jo ennalta, jotta niitä voi pohtia tiimin kanssa ja miettiä yhdessä toimintatapoja, jos lasten kesken ilmenee seksuaalista leikkiä (Kangaskoski 2016, 206).

4.3 Kasvatusyhteistyö

Opetushallituksen (2022, 37) laatiman varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa mainitaan, että varhaiskasvatuksessa huoltajien ja kasvattajien välisellä yhteistyöllä on suuri merkitys. Sen tavoitteena on yhteinen sitoutuminen lapsen terveen ja turvallisen kasvun, kehityksen sekä oppimisen edistämiseen. Varhaiskasvatussuunnitelmakeskustelua raamittava kasvatuskumppanuuden oletus edellyttää vanhemman osallisuutta sekä painottaa vanhemman näkemyksiä ja antaa mahdollisuuden osallistua lapsen kasvatukseen varhaiskasvatusympäristössä (Alasuutari 2010, 57). Koivusen (2009, 151) mukaan kotikasvatuksen tukeminen on osa yhteistyötä, ja sillä tarkoitetaan kasvattajien sekä vanhempien välistä tavoitteellista keskustelua kasvatuksesta ja kasvatuseriaatteista, kulttuurista sekä arvoista. Keskiössä tulee aina olla lapsen etu.

Yhteistyön onnistuminen vaatii luottamusta, joka syntyy, kun kasvattaja kohtaa vanhemmat ja on aidosti läsnä tilanteessa. Kun kasvattaja kuuntelee vanhempia ja hyväksyy heidät, ottaa heidät vakavasti eikä puhu lapsen asioista ulkopuolisille, on hänen helpompi luoda luottamusta vanhempiin. Kohtaamisessa tulee myös hyväksyä ja sietää sitä, että perheet, ihmiset, ajatukset ja kulttuurit ovat erilaisia etenkin seksuaalisuuteen liittyen. (Cacciatore ym. 2016, 56–57.) Kasvatustyötä tukevat luottamuksen rakentaminen, keskinäinen kunnioitus sekä tasa-arvoinen vuorovaikutus (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022, 35). Vanhempien sekä kasvattajien välillä tehtävä positiivinen ja rakentava kasvatuksellinen yhteistyö edistää merkittävästi lapsen sisäisen oppimisympäristön muodostumista hyväksi (Hurme & Kyllönen 2014, 76).

Kankkusen & Takalan (2016, 186–188) mukaan varhaiskasvatuksen tehtävä on toimia lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja tasapainoisen kehityksen parhaaksi yhdessä sekä lapsen että hänen vanhempiansa kanssa. Varhaiskasvatuksen tulee myös tukea vanhempia kasvatustyössä, johon lapsen seksuaalikasvatukseen sisältyy. Kun lapsi aloittaa varhaiskasvatuksessa, olisi kasvattajien ja vanhempien hyvä keskustella siitä, miten he parhaiten voisivat tukea lapsen kasvua ja kehitystä. Samassa yhteydessä tulisi ottaa puheeksi myös seksuaalikasvatus ja keskustella siitä, mitä se pitää sisällään ja miten sitä voisi toteuttaa huomioiden lapsen senhetkinen kehitysvaihe.

Seksuaalisuus kuuluu lapsen luonnolliseen kasvuun ja kehitykseen, joten se tulisi ottaa puheeksi samalla kun keskustellaan lapsen muista kehitysvaiheista. Kasvattajan oma asenne, luonnollinen suhtautuminen seksuaalisuuteen ja seksuaalikasvatukseen on tärkeää. Vanhempien ja kasvattajan välillä käydyn keskustelun tarkoituksena on saada aikaan yhteinen ymmärrys sekä yhteiset linjaukset lapsen seksuaalikasvatukseen liittyen. (Kankkunen & Takala 2016, 190.)

Koivunen (2009, 157–158) toteaa, että toisinaan kasvattajasta voi tuntua haastavalta ottaa lapsesta herännyttä huolta puheeksi vanhempien kanssa. Etukäteen on vaikea sanoa, miten vanhemmat suhtautuvat asiaan, ja se voi aiheuttaa pelkoa kasvattajassa. Kasvattaja saattaa myös pelätä sitä, että jatkossa vanhempia on vaikea kohdata, ja suhde muuttuu toimimattomaksi. Siitä huolimatta herännyt huoli tulee ottaa puheeksi mahdollisimman nopeasti. Vanhemmilta on hyvä kysyä, ovatko he kiinnittäneet huomiota samaan asiaan kuin kasvattaja, ja mitä he ajattelevat kasvattajan näkemyksistä. Heille tulee ilmaista, että kasvattaja tarvitsee heidän tukeaan työhönsä, sillä vanhemmat ovat oman lapsensa asiantuntijoita ja heidän apunsa kasvattajalle on tärkeää. Luottamuksellisen suhteen luominen vanhempiin on merkityksellistä, jotta mahdollisen huolen ottaminen puheeksi olisi helpompaa ja luontevampaa.

5 Toimeksiannon raportointi

5.1 Aiheen ja toteutustavan valinta

Opinnäytetyöprosessimme alkoi aiheen valinnalla. Hyvän opinnäytetyöaiheen idea nousee oman koulutusohjelman opinnoista ja sen avulla on helppo luoda kontakteja työelämään. Hyvän opinnäytetyöaiheen kautta opiskelija saa mahdollisuuden syventää osaamistaan itseään kiinnostavasta aiheesta. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 16.) Kehotunnekasvatus ilmeni yhteisenä mielenkiinnonkohteenamme opinnäytetyöaihetta pohtiessa. Meille oli tärkeää, että opinnäytetyön aihe on riittävän helposti rajattavissa, jotta kykenisimme tekemään opinnäytetyöstä laadukkaan ja kattavan.

Suoritamme molemmat sosionomikoulutuksessamme varhaiskasvatuksen pätevyyden, joten opinnäytetyön näkökulma rajautui varhaiskasvatukseen. Koimme kehotunnekasvatuksen aiheena ajankohtaiseksi, ja havaitsimme omissa työyhteisöissämme sekä muiden opiskelijoiden kanssa käytyjen keskustelujen kautta, että se on terminä monelle varhaiskasvatuksessa työskentelevälle melko vieras. Näimme potentiaalin lisätä varhaiskasvattajien tietoisuutta kehotunnekasvatuksesta toiminnallisen opinnäytetyön avulla. Samalla nostimme aiheet näkyvämmäksi.

Toiminnallisessa opinnäytetyössä syntyy työelämään suunnattu tuotos, joka voi olla esimerkiksi opas, kansio, video, portfolio tai kotisivut. Tässä toteutustavassa yhdistyvät käytännön toteutus sekä sen raportointi tutkimusviestinnän avulla. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9.) Päädyimme ajatukseen varhaiskasvatuksen henkilöstölle suunnatusta oppaasta, mutta sekä aiheen valinnassa että toteutustavassa olimme kiinnostuneet kuulemaan toimeksiantajan toiveita ja mielipiteitä.

Suosittelaa, että toiminnalliselle opinnäytetyölle on toimeksiantaja. Toimeksi annettu opinnäytetyö lisää opiskelijan vastuuntuntoa, ja opettaa projektinhallintaa, tiimityötä ja aikataulutusta. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 17.) Toimeksiantajaksi valikoitui Harjulan Setlementin päiväkotipalvelut, sillä organisaatio oli meille molemmille tuttu sijaisuuksien kautta. Päiväkoti tuntui yhteistyökumppanina luontevalta, sillä opinnäytetyössämme on vahvasti esillä varhaiskasvatusnäkökulma. Harjulan Setlementin päiväkotien johtaja koki aihe-ehdotuksemme ajankohtaiseksi, joten hyväksyi aiheen. Hän oli myös samaa mieltä siitä, että varhaiskasvattajille laaditusta oppaasta olisi organisaatiossa eniten hyötyä. Oppaan tarkoituksiksi määrittyi tarjota päiväkotien henkilöstölle tietoa ja materiaalia kehotunnekasvatuksen toteuttamisen tukemiseksi.

5.2 Tiedonhankintamenetelmät

Opinnäytetyön tiedonhankinnassa käytimme LAB Primoa, Google Scholaria sekä finna.fi:tä. Hyödynsimme lisäksi pro gradu -tutkielmien lähdeluetteloita, jotta käyttäisimme pääasiassa ensisijaisia lähteitä opinnäytetyössämme. Käytimme hakusanoina muun muassa sanoja *kehottuneikasvatus*, *lapsen seksuaalisuuden kehitys* ja *turvataidot*. Aineistoa valitessamme kiinnitimme huomiota aineiston ajankohtaisuuteen sekä tekstin kirjoittajan ja julkaisevan organisaation luotettavuuteen.

Lähteiden luotettavuutta arvioitiin muun muassa kirjoittajan ammatillisen taustan perusteella. Opinnäytetyön teoriaosiossa hyödynnettävien materiaalien keräys aloitettiin heti opinnäytetyötä suunniteltaessa. Tuotosta eli opasta varten kartoitimme ensin Harjulan varhaiskasvatuksen henkilöstön tarpeita ennen kuin ryhdyimme keräämään lähdemateriaalia. Oppaassa hyödynnettiin monia samoja lähteitä, kuin opinnäytetyöraportin teoriaosiossa.

5.3 Alkukartoituskysely

Toteutimme alkukartoituskyselyn kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimusmenetelmän mukaisesti. Vilkan & Airaksisen (2003, 63) mukaan laadullinen tutkimusmenetelmä toimii hyvin tilanteessa, jossa on tavoitteena toteuttaa kohderyhmän näkemyksiin perustuva idea. Strukturoidussa haastattelulomakkeessa kaikilta osallistujilta kysytään samat avoimet kysymykset. Tilastokeskuksen mukaan laadullisessa tutkimuksessa vastaajat saavat vapaamuotoisesti kertoa aiheeseen liittyvistä kokemuksistaan ja mielipiteistään.

Valitsimme tämän menetelmän, sillä halusimme saada pieneltä tarkoin valitulta vastaajajoukolta omiin kokemuksiin ja mielipiteisiin pohjautuvia vastauksia. Halusimme, että oppaamme pohjautuu kasvattajien omiin tarpeisiin ja toiveisiin. Kyselyymme vastasi Harjulan Setlementin päiväkotien 10 kasvatushenkilöstön jäsentä. Vastaajat olivat varhaiskasvatuksen opettajia ja hoitajia. Päiväkodeissa työskenteli yhteensä 16 varhaiskasvattajaa, joten vastausprosentti oli 62,5%.

Kyselylomake toteutettiin paperisena ja anonyymisti. Anonyymi vastaaminen varmistettiin siten, että jokainen vastaaja palautti vastauslomakkeensa suljetussa kirjekuoressa kiinni teipattuun palautuslaatikkoon. Kysymykset laadittiin siten, ettemme voineet tunnistaa vastaajia niistä vastausten perusteella. Valitsimme menetelmäksi anonyymien kyselyn, sillä halusimme mahdollistaa kasvattajien osallistumisen opinnäytetyöprosessiin mahdollisimman matalalla kynnyksellä. Vastaajat saivat määritellä itse vastaustensa pituuden, ja kyselyyn

osallistuminen oli täysin vapaaehtoista. Vastausaika oli kolme viikkoa, joten vastaajat pysyivät itse määrittelemään parhaan ajankohdan kyselylomakkeen täyttämiseen.

Varhaiskasvatuksen henkilöstössä on suuri kirjo ihmisiä erilaisista koulutuksellisista ja kokemuksellisista taustoista sekä eri ikäpolvista. Nämä kaikki asiat vaikuttavat siihen, kuinka tuttuja termejä ”kehotunnekasvatus” ja ”seksuaalikasvatus” ylipäättään ovat ja minkälaisia ajatuksia ne kasvattajissa herättävät. Tämän vuoksi koimme tärkeänä kartoittaa päiväkotien henkilöstön ajatuksia kehotunnekasvatuksesta. Halusimme myös kuulla henkilöstön odotuksia ja toiveita oppaalta. Meille oli tärkeää saada työkentän ääni kuuluviin, jotta kykenimme toteuttamaan laadukasta ja oikeaan tarpeeseen vastaavaa materiaalia päiväkodeille. Vastaajien saatavilla oli kyselylomakkeiden ohessa opinnäytetyösuunnitelmamme, joka sisälsi tietoa lapsen seksuaalisesta kehityksestä sekä kehotunnekasvatuksesta ja turvataidoista.

Alkukartoituskysely muodostui kuudesta avoimesta kysymyksestä (Liite 1). Pyrimme pitämään kysymysmäärän pienenä, jotta kyselyyn vastaamisen pystyi toteuttamaan matalalla kynnyksellä. Kysymysten teemoina olivat seksuaalisuuden sekä kehotunnekasvatuksen tarpeen ilmeneminen päiväkodin arjessa, kasvattajien omat kokemukset ja valmiudet toteuttaa kehotunnekasvatusta sekä odotukset ja toiveet oppaan sisällöltä.

Alkukartoituskyselyn kysymykset:

- Kuinka pitkään olet työskennellyt varhaiskasvatuksen parissa?
- Kuinka lapsen seksuaalisuus ilmenee päiväkodin arjessa?
- Miten lapsen seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tarve ilmenee päiväkodin arjessa?
- Onko teidän päiväkotinne henkilöstö keskustellut yhdessä kehotunnekasvatuksen toteuttamisesta? Jos kyllä, niin minkälaisia linjauksia olette tehneet?
- Minkälaiset valmiudet sinulla on kehotunnekasvatuksen suhteen päiväkoti-ikäisen lapsen kanssa?
- Minkälaista kehotunnekasvatusta olet itse saanut?
- Haluamme tehdä oppaasta mahdollisimman toimivan ja tarpeeseen vastaavan. Minkälaista sisältöä toivoisit oppaalta?

5.4 Kyselyn tulokset

Kasvattajat olivat havainneet, että lapsen seksuaalisuus ilmenee päiväkodin arjessa erityisesti kiinnostuksena omaa ja toisten kehoja kohtaan. Kiinnostus näkyy oman sekä toisten kehojen tutkiskeluna ja koskettamisena, kehollisista toiminnoista puhumisena ja

”vessasanojen” huuteluna. Lapset pohtivat sukupuolten välisiä fyysisiä ja sukupuolirooleihin liittyviä eroja sekä kuinka vauvat saavat alkunsa. Puolet vastaajista mainitsi unnutuksen näkyvän silloin tällöin päiväkodin arjessa.

Usea vastaaja toi ilmi, että lapsen seksuaali- ja turvataitokasvatusta tarvitaan päiväkodin arjessa, jotta voidaan lisätä lasten turvallisuuden tunnetta. Moni oli sitä mieltä, että tasa-arvon ja oikeuksien toteutuminen tulee varmistaa luomalla yhteisiä pelisääntöjä. Vastausten perusteella kasvattajat kokivat tärkeänä, että lapset kykenevät tukeutumaan turvalliseen aikuiseen kiusaamis- ja riitatilanteissa, ja että aikuiset ovat varautuneita vastaamaan lasten kysymyksiin seksuaalisuuteen ja kehoon liittyvissä asioissa. Yksi vastaaja oli sitä mieltä, että seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tarve ilmenee harvoin erityisinä tilanteina, ja tärkeää on avoin ja kunnioittava suhtautuminen toisiin.

Neljän vastaajan mukaan päiväkodin kasvatushenkilöstön kesken ei ole keskusteltu kehotunnekasvatuksen toteutuksesta. Muutaman vastaajan mukaan keskustelua käydään tiimeissä tai vanhempien kanssa tarvittaessa. Erityisesti unnutusta koskevat toimintatavat olivat herättäneet keskustelua tiimien kesken. Muutama vastaaja mainitsi, että lasten kanssa on käyty yhdessä läpi yhteisiä pelisääntöjä liittyen toisen henkilökohtaisen tilan kunnioittamiseen ja vessarauhaan. Yksi kasvattaja sanoi, että vuorovaikutustuokioissa on harjoiteltu lasten kanssa turvallista kehonkosketusta.

Kasvattajien lapsena saama kehotunnekasvatus on suurimmalla osalla ollut vähäistä tai siitä ei ole muistikuvia. Valtaosa vastaajista koki, että valmiudet toteuttaa kehotunnekasvatusta ovat kehittyneet viime vuosina lisääntyneen tunnekasvatuksen myötä, mutta aiheesta tarvitaan lisää tietoa. Kasvattajien tämänhetkisiä valmiuksia tukevat muun muassa läsnäolon ja kuuntelun taito, maalaisjärki ja avoin suhtautuminen pienten lasten kysymyksiin. Kyselyn vastauksista ilmeni tarve selkeälle ja tiiviille tietopakettille, joka on helposti lähestyttävä ja käytännönläheinen. Toivomuksena oli, että oppaassa huomioidaan eri ikäisten lasten tarpeet. Kasvattajat kaipasivat materiaalia ja ideoita kehotunnekasvatukseen liittyvän toiminnan järjestämiseen. Moni kaipasi neuvoa siihen, kuinka aihepiiriä tulisi käsitellä vanhempien kanssa.

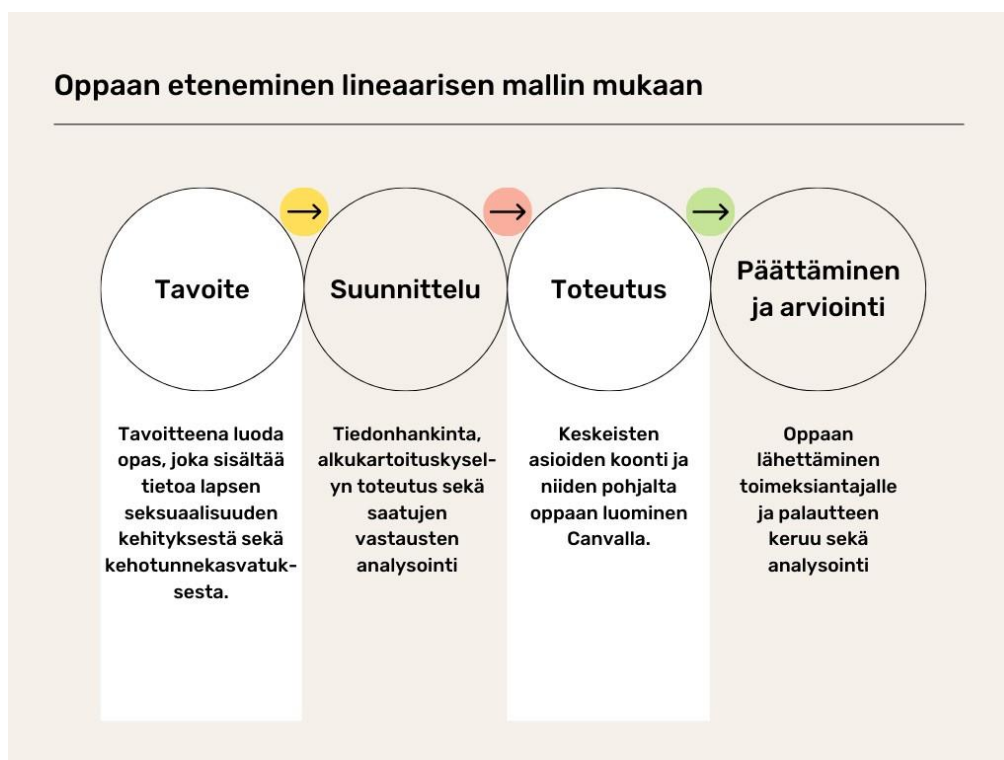
5.5 Kehotunnekasvatus-opas

Toiminnallisen opinnäytetyömme tuotoksena syntyi Harjulan Settlementin päiväkotipalveluiden varhaiskasvattajille suunnattu sähköinen opas (Liite 2). Opas sisältää tietoa pienen lapsen seksuaalisuudesta ja sen kehityksestä ikävaiheittain, kehotunnekasvatuksesta ja turvataidoista, neuvoja kasvatusyhteistyöhön ja huolen ilmenemiseen sekä materiaalivinkkejä kehotunnekasvatuksen toteutukseen arjessa. Oppaan näkökulmana on varhaiskasvatus,

mutta opasta voivat hyödyntää muutkin varhaiskasvatusikäisten lasten kanssa tekemisissä olevat, kuten esimerkiksi pienten lasten vanhemmat tai erilaiset lapsi- ja perhepalveluita tarjoavat järjestöt.

Kävimme yhdessä läpi alkukartoituskyselyn vastauksia ennen oppaan koontia. Kiinnitimme huomiota erityisesti kasvattajien tarpeisiin ja toiveisiin. Päätimme kasvattajien antamien toiveiden perusteella tehdä oppaasta mahdollisimman visuaalisesti selkeän, käytännönläheisen sekä tiiviin. Tiedonhankinta aloitettiin jo opinnäytetyösuunnitelmaa kirjoittaessa, ja hyödynsimme opinnäytetyösuunnitelmassa käytettyjä teorialähteitä oppaassa. Aloitimme opinnäytetyön teorian kirjoittamisen ennen oppaan koontia, jotta oma tietoperustamme olisi riittävän kattava opasta luodessa. Oppaan sisällön suhteen toimeksiantajalla ei ollut erityisiä toiveita.

Suunnitteluvaiheessa kehittämishankkeen tuotos päätettiin toteuttaa lineaarisella mallilla, jossa työskentely etenee tavoitteen määrittelystä suunnitteluun, toteutukseen ja prosessin päättämiseen sekä lopuksi arviointiin (Salonen 2013, 15). Koimme tämän mallin omaan työskentelytapamme sopivimpana. Kehittämisprosessin vaiheet asettuivat luontevasti lineaarisen mallin mukaan (Kuvio 2). Ajattelimme myös, että suoralinjainen prosessirunko ja aikataulu tukisivat parhaiten toimeksiantajan kanssa tehtyä yhteistyötä.

Kuvio 2. Oppaan eteneminen lineaarisen mallin mukaan (mukailtu Salonen 2013, 15)

Aloitimme oppaan koonnin sisällysluettelon määrittelyllä. Kehotunnekasvatusta käsitteleviä julkaisuja, artikkeleita, pro graduja, kirjallisuutta sekä verkkosivuja tutkimalla meille selvisi nopeasti mitkä teorialuetta koskevat aihealueet olisivat keskeisiä oppaassa. Jouduimme kuitenkin rajaamaan oppaan sisältöä, jotta tuotos ei olisi liian laaja ja raskaslukuinen. Koimme tärkeänä, että opas olisi helposti ja nopeasti selattavissa varhaiskasvattajien kiireisessä työarjessa. Rajasimme oppaan sisällön käsittelemään ainoastaan varhaiskasvatuksen näkökulmasta olennaisinta tietoa.

Lapsen seksuaalisuuden kehitystä, kehotunnekasvatusta ja turvataitoja käsitellessämme pidimme painopisteen kasvattajan roolissa sekä lapsen kasvun ja kehityksen tukemisessa. Otimme huomioon alkukartoituskyselyssä saadut vastaukset lisäämällä osiot *kasvatusyhteistyö* sekä *puheeksi otto*. Kasvattajien toiveiden huomiointi näkyy myös arjessa hyödynnettävien materiaalivinkkien runsaassa määrässä.

Meille oli tärkeää luoda oppaasta visuaalisesti miellyttävä ja helppolukuinen. Käytimme tarkoituksella selkeää kieltä ja vältimme liiallista ammattitermistön käyttöä, jotta kuka tahansa lasten kanssa työskentelevä voisi hyödyntää opasta. Opas toteutettiin Canva-työkalulla, sillä se oli meille työvälineenä ennestään tuttu. Loimme sivuihin visuaalista mielenkiintoa hyödyntämällä Canvan tarjoamia vapaasti käytettäviä kuvia. Opas julkaistiin Harjulan Setlementin päiväkodeissa elokuussa 2023. Luovutimme oppaan päiväkotien johtajalle sähköisesti ja hän tulosti kappaleet oppaasta molempiin päiväkoteihin.

6 Arviointi

6.1 Pohdinta

Tavoitteenamme oli luoda selkeä ja tiivis opas kehotunnekasvatuksesta. Pyysimme Harjulan Setlementin päiväkotien henkilöstöltä palautetta oppaasta. Palautekysely toteutettiin anonyymisti Google Forms -työkalua hyödyntäen. Kyselyyn oli vastausaikaa neljä viikkoa. Kuudestatoista kasvattajasta palautekyselyyn vastasi kolme. Vastaajamäärä oli valitettavan vähäinen, mutta saamamme palaute oli hyödyllistä. Kaikki vastaajat olivat sitä mieltä, että opas vastasi heidän tarpeisiinsa ja sitä voi hyödyntää varhaiskasvatuksen arjessa. Saimme positiivista palautetta tietopaketin tiiviydestä ja kattavuudesta. Yksi vastaaja kertoi oivalta-neensa oppaan luettuaan, että kehotunnekasvatus on päiväkodissa tapahtuvaa päivittäistä kasvattamista, joka ei vaadi erillistä tuokiota toteutuakseen. Jokainen vastaaja kertoi olevansa tyytyväinen oppaassa tarjottuihin materiaalivinkeihin. Opas herätti ajattelemaan asioita uudella tavalla ja rikkoi ennakkoluuloja pienten lasten seksuaalikasvatuksesta. Saimme kaikilta vastaajilta positiivista palautetta oppaan visuaalisesta ilmeestä ja helppolukuisuudesta.

Saatujen palautteiden myötä koemme, että onnistuimme saavuttamaan tavoitteemme. Olemme itse tyytyväisiä oppaan sisältöön ja ulkoasuun. Tarkoituksenamme oli tarjota varhaiskasvatuksen henkilöstölle mahdollisuus lisätä tietoisuuttaan lasten kehotunnekasvatuksesta ja lapsen seksuaalisuuden kehityksestä. Oppaan vaikuttavuutta on haastavaa arvioida näin lyhyessä ajassa ja se on kasvattajista kiinni, kuinka he opasta hyödyntävät. Tulevaisuudessa oppaan hyödyllisyyttä voisi halutessaan mitata esimerkiksi uuden palautekyselyn avulla. Palautekysely voitaisiin toteuttaa toimintakauden loppupuolella ennen kesälomia. Toiveenamme oli, että opas herättää keskustelua työyhteisöissä. Emme ole olleet paikalla havainnoimassa onko keskustelua käyty.

Arvioidessamme oppaan luomisprosessia huomasimme, että alkukartoituskyselyssä vastaajien työkokemuksen kysyminen oli tarpeetonta. Mikäli tuntisimme vastaajat paremmin, olisimme voineet päätellä työkokemuksen perusteella vastaajien henkilöllisyydet. Lisäksi tietoa ei tarvinnut missään vaiheessa opasta luodessa. Emme esitelleet opasta päiväko-deissa itse, vaan lähetimme sen sähköpostilla päiväkotien johtajalle. Pohdimmekin, että vaikuttiko se saamamme palautteen määrään. Oppaan esittely ryhmien kasvattajille olisi mahdollisesti innostanut useampaa antamaan palautetta. Aikataulutus aiheutti myös haasteita, ja jatkossa voisimme kiinnittää enemmän huomiota omiin voimavaroihimme. Työskentelyämme olisi sujuvoittanut välitavoitteiden asettaminen.

Työstäessämme opasta opimme paljon uutta kehotunnekasvatuksesta ja lapsen seksuaalisuuden kehityksestä. Aiomme hyödyntää saamaamme osaamista sekä luomaamme opasta tulevaisuudessa, kun työskentelemme lasten ja perheiden kanssa. Opas on saanut näkyvyyttä sillä, että se on lisätty LAB-ammattikorkeakoulun ”Tuen tarpeet varhaiskasvatuksessa” -opintojakson vapaaehtoisin materiaaleihin opiskelijoiden käyttöön. Opinnäytetyömme aihe on herättänyt paljon keskustelua niin työ- kuin yksityiselämässämmekin. Aiheeseen sisältyy paljon tabuja ja epätietoisuutta, ja iloksemme olemme päässeet lisäämään tietoisuutta.

6.2 Eettisyys ja luotettavuus

Opinnäytetyö on toteutettu hyvien tieteellisten käytäntöjen mukaisesti. Hyvä tieteellinen käytäntö vaatii toteutuakseen rehellisyyttä, luotettavuutta, arvostusta ja vastuunkantoa. Tieteellinen toiminta tulee suunnitella, toteuttaa sekä dokumentoida huolellisesti ja suunnittelussa tulee huomioida aiempi tutkimustieto. On tärkeää varmistaa, ettei tieteellinen toiminta vaaranna kenenkään osapuolen terveyttä tai turvallisuutta. Kollegoita, yhteistyösopimuksia ja tutkittavia henkilöitä kohtaan tulee osoittaa arvostusta. (TENK 2023, 12–13.) Hyvä tieteellinen käytäntö vaatii toteutuakseen oikein merkityt lähdeviitteet ja lähdeluettelon. Plagioinnin ehkäisemiseksi opinnäytetyö tarkistetaan plagiaatintunnistusjärjestelmällä ennen hyväksymistä. Tekijänoikeuksista tulee huolehtia myös kuvien käytössä. (Arene 2020, 23.)

Osoitimme kunnioitusta alan ammattilaisia kohtaan varmistamalla, että käytimme opinnäytetyössämme asianmukaisia lähdemerkintöjä. Referoidessamme tekstejä kirjoitimme ne omin sanoin, mutta varmistimme, että lähteen ydinsanoma ei muuttunut uudelleen sanoittamisen myötä. Tavoittelimme ensisijaisten lähteiden käyttöä. Oppaassa ja raportissa on merkitty selkeästi mikä on toisilta otettua tietoa, ja mikä omaa pohdintaa. Käytimme oppaassa Canva-ohjelmassa saatavilla olevia vapaasti käytettäviä kuvia. Oppaan lähdeluettelosta käy ilmi, että visuaaliset elementit on toteutettu Canvalla.

Arvostimme toimeksiantajaa sitoutumalla yhdessä sovittuihin aikatauluihin sekä ottamalla toimeksiantajan tarpeet ja toiveet huomioon oppaan luonnissa. Toteutimme opinnäytetyöprosessin jokaisen kohdan huolellisesti. Pyrimme runsaaseen, avoimeen ja rehelliseen viestintään toimeksiantajan kanssa. Hyvän tieteellisen käytännön mukaan yhteistyökumppanin kanssa tulee sopia ennen työn aloittamista työn tavoitteista, sekä työhön liittyvistä sopimuksista ja velvollisuuksista. (TENK 2023, 14). Pohdimme yhteistyökumppanin kanssa oppaan tuomia hyötyjä etukäteen. Työtä varten hankittiin tarvittava tutkimuslupa ja toimeksiantajan kanssa tehtiin opinnäytetyösopimus.

Ennen tutkimuksen aloittamista on tärkeää pohtia omaa esteellisyyttään. Esteellisyys tarkoittaa sitä, että opinnäytetyön laatijan objektiivisuus on vaarantunut sen vuoksi, että hän on läheisesti tekemisissä jonkun aihealueeseen keskeisesti liittyvän päättäjän/toimijan kanssa. (Arene 2020, 16). Emme ole olleet keskeisesti tekemisissä aihealueeseen keskeisesti liittyvien päättäjien tai toimijoiden kanssa, joten aiheesta esteellisyyteen ei ole. Kumpikin meistä on kuitenkin toiminut sijaisena toimeksiantajaorganisaation molemmissa päiväkodeissa, joten oli syytä pohtia sen vaikutuksia alkukartoituskyselyn toteutuksessa. Anonyymillä kyselyllä varmistimme, että jokainen vastaaja koki kykenevänsä vastaamaan rehellisesti. Emme myöskään tunteneet vastaajia niin hyvin, että olisimme kyenneet tunnistamaan vastaajien identiteettejä vastauksista.

6.3 Jatkokehitys

Yllätyimme siitä havainnosta, että sanaa ”kehotunnekasvatus” ei löydy lainkaan valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta tai varhaiskasvatuslaista. Joistakin paikallisista varhaiskasvatussuunnitelmista maininta löytyy, mutta esimerkiksi Lahden kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa kehotunnekasvatusta ei ole mainittu. Meillä oli myös haasteita tiedonhaussa, sillä tuoreita tiedonlähteitä oli yllättävän vähän tarjolla. Aiheesta on monia opinnäytetöitä ja pro gradu -tutkielmia, mutta uutta virallista tutkimustietoa kaivataan. Havaitsimme, että eniten tutkimustietoa tarjosivat Väestöliitto ja Raisa Cacciatore. Näiden lähteiden ulkopuolella tietoa kehotunnekasvatuksesta oli todella vähän.

Tulevaisuudessa kehotunnekasvatusta tulisi tutkia alueittain ja kartoittaa varhaiskasvatuksen henkilöstön osaamista sekä valmiuksia kehotunnekasvatuksen suhteen. Toistaiseksi ei ole yhteistä valtakunnallista linjaa, jonka mukaan kasvattajat voisivat toimia. Olisi mielenkiintoista vertailla eri varhaiskasvatusyksiköiden välisiä eroja kehotunnekasvatuksen saralla ensin Lahden kaupungin alueella ja myöhemmin laajemmalti. Kehotunnekasvatus tulisi sisällyttää valtakunnalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan sekä varhaiskasvatuslakiin, jotta jokainen kunta olisi velvoitettu toteuttamaan sitä. Se tulisi huomioida myös tulevien kasvatustalouden ammattilaisten opetussuunnitelmia tehdessä.

Lähteet

Alasuutari, M. 2010. Suunniteltu lapsuus. Keskustelut lapsen varhaiskasvatuksesta päivä-hoidossa. Tampere: Vastapaino.

Arene ry. 2020. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. Viitattu 8.8.2023. Saatavissa <https://www.arene.fi/wp-content/uploads/Raportit/2020/AMMATTI-KORKEAKOULUJEN%20OPINN%C3%84YTET%C3%96IDEN%20EETTISET%20SUO-SITUKSET%202020.pdf? t=1578480382>

Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.

Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2016. Ongelmallinen ja huolestuttava käytös. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 84–89.

Cacciatore, R. Ingman-Friberg, S. & Friberg-Hommas, M. 2016. Keskusteleva kasvatuskumppanuus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 56–57.

Harjulan settlementti a. Harjulan päiväkodit. Viitattu 17.7.2023. Saatavissa <https://harjulan.fi/lapsiperheet/paivakodit/>

Harjulan settlementti b. Lähellä pientä ihmistä. Viitattu 16.7.2023. Saatavissa <https://harjulan.fi/lapsiperheet/paivakodit/lahella-pienta-ihmista/>

Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri. 2023. Lapsen seksuaalinen käyttäytyminen. Viitattu 29.10.2023. Saatavissa <https://www.hus.fi/potilaalle/hoidot-ja-tutkimukset/lapset-ja-nuoret/lapsen-seksuaalinen-kayttaytyminen#lapsen-seksuaalinen-kehitys-ja>

Honkanen, N. 2017. Onnelliseksi – seksuaalisuus läpi elämänkaaren. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Siltala.

Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja vaurauden vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016. Mitä on lapsen seksuaalisuus. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 25, 28.

Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016. Seksuaalikasvatus on hankala sana. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 84–88.

Kangaskoski, H. 2016. Seksuaalikasvatusta päivähoitossa. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 206.

Kankkunen, H. & Takala, O. 2016. Varhaiskasvatus rinnalla kulkijana. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 186–190.

Koivunen, P.-L. 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koskiluoma, K. 2020. Kehotunnekasvatusta varhaiskasvatukseen. Talentia. Viitattu 13.11.2023. Saatavissa <https://www.talentia.fi/talentia-lehti/kehotunnekasvatusta-varhaiskasvatukseen/>

Lajunen, K ym. 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. THL. Viitattu 3.9.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Laru, S., Riihonen, R. & Cacciatore, R. 2016. Seksuaalisuuden portaat. Teoksessa Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. (toim.) Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 121–122.

Montclair State University. 2020. Experts: Sex Education Should Begin in Kindergarten. Viitattu 13.11.2023. Saatavissa <https://www.montclair.edu/newscenter/2020/12/14/experts-sex-education-should-begin-in-kindergarten/>

Mäkelä, M. & Trogen, T. 2022. Tunteita päästä varpaisiin. Helsinki: Kirjapaja.

National Center on the Sexual Behavior of Youth a. Childhood sexual development. Viitattu 14.11.2023. Saatavissa <https://www.ncsby.org/content/childhood-sexual-development>

National Center on the Sexual Behavior of Youth b. What is problematic sexual behavior? Viitattu 14.11.2023. Saatavissa <https://www.ncsby.org/content/what-problematic-sexual-behavior>

National Sexual Violence Resource Center. 2013. An overview of healthy childhood sexual development. Viitattu 14.11.2023. Saatavissa <https://www.nationalcac.org/wp-content/uploads/2016/08/HealthySexualDevelopmentOverview.pdf>

Opetushallitus. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2022. Viitattu 4.9.2023. Saatavissa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2022_1.pdf

Riihonen, R. & Koskinen, M. 2020. Kuinka kiukku kesytetään? Lasten aggressiokasvatus. E-kirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 21.7.2023. Saatavissa [isbn9789522163738.pdf \(turkuamk.fi\)](https://www.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf)

Setlementtiliitto. Mikä on setlementti? Viitattu 30.10.2023. Saatavissa <https://setlementti.fi/mika-on-setlementti/>

Terveystieteiden tutkimuskeskus. 2010. Seksuäläkasvatuksen standardit Euroopassa. Viitattu 26.10.2023. Saatavissa <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Tilastokeskus. Kvalitatiivinen tutkimus. Viitattu 14.10.2023. Saatavissa https://www.stat.fi/meta/kas/kvalit_tutkimus.html

Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2023. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Viitattu 6.11.2023. Saatavissa: https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf

UNICEF. 2023. Lapsen oikeuksien sopimus: tiivistelmä. Viitattu 6.11.2023. Saatavissa <https://www.unicef.fi/tyomme/lapsen-oikeudet/lapsen-oikeuksien-sopimus/lapsen-oikeuksien-sopimus-tiivistettyna/>

Varhaiskasvatuslaki 540/2018.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vehkaoja, S., Cacciatore, R. & Ingman-Friberg, S. 2019. Uteliaana seksuaalisuudesta. Tavallinen ja huolestuttava käytös alle kouluikäisillä lapsilla. Viitattu 11.10. 2023. Saatavissa https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/cefdfb08-vl_tieto_vihko_verkko_pieni31012019.pdf

Väestöliitto. 2023a. Hyvä kysymys 2018. Lapsen seksuaalinen kehitys. Viitattu 16.7.2023. Saatavissa <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/lapsen-seksuaalinen-kehitys/>

Väestöliitto. 2023b. Hyvä kysymys 2018. Mitä lapsuuden seksuaalisuus on? Viitattu 15.6.2023. Saatavissa <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/mita-lapsuuden-seksuaalisuus-on/>

Väestöliitto. 2023c. Hyvä kysymys 2018. Mitä on kehotunnekasvatus? Viitattu 20.7.2023. Saatavissa <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/mita-on-kehotunnekasvatus/>

Väestöliitto. 2022a. Lasten kehotunnekasvatus. Viitattu 5.8.2023. Saatavissa <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/>

Väestöliitto. 2022b. Turvataidot ja lapsen keho. Viitattu 5.8.2023. Saatavissa https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/03/fa12c54b-turvataitojuliste_suomi.pdf

Väestöliitto. 2022c. Tue lapsen kehitystä. Viitattu 10.8.2023. Saatavissa <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/5d3763c4-tuelapsenkehitysta-a3-pdf-2020.pdf>

Väestöliitto. 2020. Mitä on kehotunnekasvatus. Viitattu 4.9.2023. Saatavissa <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2021/01/17d8cd7e-tiivistelma-suomi-netti-1-2020.pdf>

Liite 1. Alkukartoituskyselyn runko

Kuinka pitkään olet työskennellyt varhaiskasvatuksen parissa?

Kuinka lapsen seksuaalisuus ilmenee päiväkodin arjessa?

Miten lapsen seksuaali- ja turvataitokasvatuksen tarve ilmenee päiväkodin arjessa?

Onko teidän päiväkotinne henkilöstö keskustellut yhdessä kehotunnekasvatuksen toteuttamisesta? Jos kyllä, niin minkälaisia linjauksia olette tehneet?

Millaiset valmiudet sinulla on kehotunnekasvatuksen suhteen päiväkotikäisen lapsen kanssa?

Millaista kehotunnekasvatusta olet itse saanut?

Haluamme tehdä oppaasta mahdollisimman toimivan ja tarpeeseen vastaavan. Minkälaista sisältöä toivoisit oppaalta?

Liite 2. Opas kehotunnekasvatuksesta

LUKIJALLE

Tämä opas on luotu osana LAB ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijoiden opinnäytetyötä Harjulan settlementin päiväkotipalveluiden käyttöön. Oppaamme tavoitteena on lisätä varhaiskasvatuksen henkilöstön tietämystä kehotunnekasvatuksesta, sekä tarjota päiväkodin arjessa hyödynnettäviä työvälineitä, kuten materiaalivinkkejä ja puheeksi oton välineitä. Opas tarjoaa tietoa varhaiskasvatusikäisen lapsen seksuaalisuuden kehityksestä ja kehotunnekasvatuksesta, sekä auttaa tunnistamaan poikkeavaa käytöstä. Tarjoamme myös neuvoja tilanteisiin, kun huoli lapsen käyttäytymisestä herää. Toivomme, että opas saa lukijan pohtimaan omia valmiuksiaan kehotunnekasvattajana, ja että onnistumme herättämään keskustelua myös työyhteisössä.

Antoisia lukuhetkiä toivottavat
Päivi Jokinen
Jenna Pulkkinen

SISÄLLYS

Pienen lapsen seksuaalisuus	4
Seksuaalisuuden kehittyminen	4
Kehitys ikäryhmittäin	5
Mitä on kehotunnekasvatus?	7
Turvataidot	9
Kasvatusyhteistyö ja puheeksi otto	10
Millainen käytös on huolestuttavaa?	11
Materiaalia	12
Lähteet	15

PIENEN LAPSEN SEKSUAALISUUS ON...

- Erialaista kuin nuorten ja aikuisten seksuaalisuus
- Kehon ja sen toimintojen ihmettelyä sekä vertailua
- Varhainen kehoon, läheisyyteen, nauttimiseen, oikeuksiin ja tunteiden kokemiseen liittyvä alue

SEKSUAALISUUDEN KEHITTYMINEN

- Liittyy psyykkiseen, fyysiseen, emotionaaliseen sekä sosiaaliseen kehitykseen
- Seksuaalinen kehitys pikkulapsesta murrosiän kautta kohti aikuisuutta on monien vaiheiden matka, jossa keho, tunteet ja ymmärrys kehittyvät rinnakkain
- Kehityksen sujuminen määrittää aikuisiässä suhdetta omaan kehoon ja seksuaalisuuteen
- Ihmisen seksuaalisuus on vahvasti sen kulttuurin tuote, jossa hän kasvaa ja oppii

(Bildjuschkin & Ruuhilahti 2008, Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, Väestöliitto 2022)

KEHITYS IKÄRYHMITTÄIN

0-2-VUOTIAS

- Tuntee ylpeyttä itsestään ja nakuilee mielellään
- Tutustuu kehoonsa koskettamalla
- Läheisyys ja nautinto opitaan hyväksi tai pahaksi
- Maailmaa tutkitaan koskettelemalla kaikkea etenkin suulla ja käsillä
- Luottamus turvalliseen maailmaan rakentuu

Lapsi tarvitsee läheisyyttä ja rauhoittavaa, turvallista kosketusta.

2-4-VUOTIAS

- Opettelee leikkimään toisten kanssa yhdessä ja tutkii itseään sekä muita
- Ihmettelee erilaisia kehoja ja kyselee ihmisyyteen liittyviä asioita
- Oppii sukupuolten väliset erot
- Moni hakee mielihyvää, lohtua tai turvan tunnetta koskettelemalla omaa kehoaan ja sukuelimiä (esim. unnutus)
- Oppii hallitsemaan pissaamista ja kakkaamista

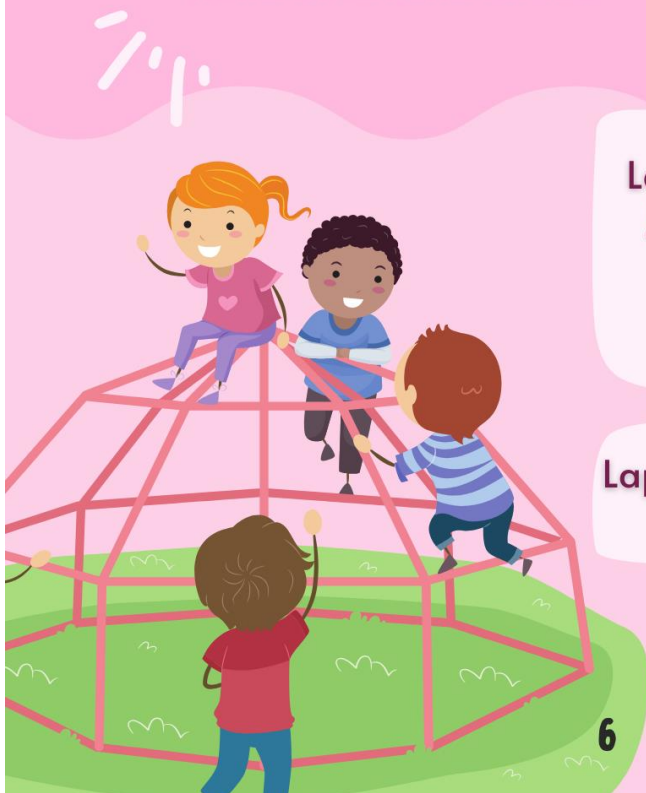
On tärkeää opettaa, että lapsella on oikeus sanoa ei.

KEHITYS IKÄRYHMITTÄIN

4-6-VUOTIAS

- Opettelee rajoja, kuten kuinka toista saa koskea ja mitä toisen nähden voi tehdä
- Opettelee millainen käytös on sopivaa ja mikä ei
- Lääkäri- ja tutkimisleikit kiinnostavat
- Seksuaalisuutta työstetään piirustuksin, puhein ja leikein
- Sukupuolten väliset erot kiinnostavat ja se miltä oma keho tuntuu

Lapsen tulee saada asiallista ja ikätasoisia tietoja kehon toimintoista ja seksuaalisuudesta.

Lapselle tulee opettaa tunteiden nimeämistä ja hallintaa.

(Cacciatore 2007)

MITÄ ON KEHOTUNNEKASVATUS?

- 0-8-vuotiaiden lasten seksuaali- ja turvataitokasvatusta
- Oman kehon haltuunottoa ja tunteiden hallinnan opettelua
- Turvallinen läheisyys ja hellyys edistävät lapsen itsetuntoa ja kehonkuvaa

Kehotunnekasvatus terminä kuvaa pienen lapsen kehitystä ja tarpeita paremmin kuin seksuaalikasvatus, sillä monelle tulee sanasta 'seksuaalisuus' mieleen aikuisten seksuaalisuus.

LASTA TULEE OPETTAA...

- Nimeämään kehonosia ja pitämään kehosta huolta
- Puhumaan avoimesti kehoon liittyvistä asioista turvallisen aikuisen kanssa
- Kunnioittamaan toisten rajoja ja asettamaan rajoja itse
- Omaan kehoon tutustuminen on luonnollista ja hyväksyttävää, mutta sille on aikansa ja paikkansa
- Tunnistamaan myönteinen ja kielteinen kosketus, sekä taito pyytää apua turvalliselta aikuiselta

Lapsi oppii eniten kasvattajien suhtautumistavoista ja ulospäin näkyvistä asenteista. Jokaisen kasvattajan olisi hyvä pohtia suhdettaan omaan seksuaalisuuteensa, sillä se vaikuttaa omiin valmiuksiin seksuaalikasvattajana.

(Honkanen 2017, Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, Väestöliitto 2022, Väestöliitto 2023)

KEHOTUNNEKASVATUKSEN KAHDEKSAN OSA-ALUETTA

- Keho ja kehitys
- Tunteet
- Läheisyys, hyvä olo ja itsetunto
- Ympäristö ja muut ihmiset
- Hyvinvointi ja terveys
- Lisääntyminen
- Normit ja tavat
- Oikeudet

Tunnetaidot ovat merkittävä osa kehotunnekasvatusta! Tunteet tuntuvat ja vaikuttavat kehossa. On tärkeää opettaa lasta kuuntelemaan ja sanoittamaan omia tunteitaan. Tämä lisää merkittävästi lasten hyvinvointia ja turvallisuutta.

MIKSI KEHOTUNNEKASVATUS ON TÄRKEÄÄ?

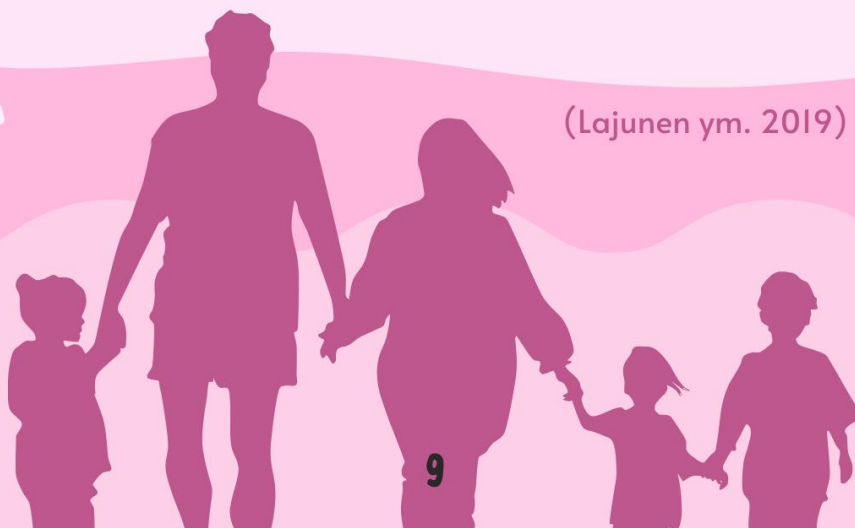
- Kehotunnekasvatus auttaa lasta tuntemaan ja pitämään huolta omasta kehosta ja vahvistaa myös itsearvostusta sekä turvataitoja
- Lapsi oppii arvostamaan erilaisia kehoja ja ymmärtää, että jokainen on yksilö

(Väestöliitto 2022, Väestöliitto 2023)

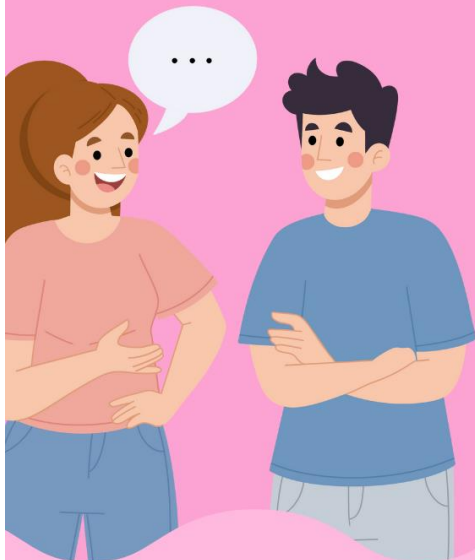
TURVATAIDOT

- Turvataidoilla pyritään edistämään lasten turvallista kasvua sekä ehkäisemään kiusaamista, häirintää ja väkivaltaa
- Tavoitteena lisätä tietoisuutta lapsen itsemääräämisoikeudesta sekä auttaa lasta tunnistamaan uhkaavia tilanteita ja toimimaan niissä
- Turvataitokasvatuksen keskiössä tulisi aina olla lasten osallisuus, kehitys- ja ikätason huomioiminen sekä leikinomaisuus
- Toiminnan lähtökohtana tulee olla lasten omat kokemukset, kiinnostuksen kohteet ja tarpeet
- Hyviä työvälineitä turvataitokasvatuksen toteutukseen ovat leikki, piirtäminen, roolileikit, kuvien ja symbolien käyttö sekä sadut ja sadutus

(Lajunen ym. 2019)

KASVATUSYHTEISTYÖ

- Vaatii luottamusta, joka edellyttää avointa, suoraa ja kunnioittavaa kommunikointia
- Kehotunnekasvatuksen kannalta on tärkeää pyrkiä siihen, että kodilla ja varhaiskasvatuksella on yhtenäinen ja yhdessä sovittu linja, jotta lapsen arki ei ole ristiriitaista

PUHEEKSI OTTO

- Kasvattajan on hyvä pohtia etukäteen, kuinka ottaa arka aihe puheeksi vanhemman kanssa
- Luottamuksellisen suhteen rakentaminen alusta asti helpottaa haastavien asioiden puheeksiottoa
- Ammattisanastoa on hyvä välttää, jotta välttyään väärinymmärryksiltä
- Vanhemman vireystila on hyvä huomioida, ja pohtia mikä olisi oikea aika ottaa asia puheeksi

(Ingman-Friberg, Cacciatore & Friberg-Hommas 2016)

MILLAINEN KÄYTÖS ON HUOLESTUTTAVAA?

- Lapsen seksuaalinen toiminta on pakonomaista ja tuskaista (esim. pakonomainen unnutus)
- Lapsen käytös ei ole ikätasoista (esim. yksityiskohtainen tieto aikuisten seksistä, tai aikuisten seksuaalisen toiminnan matkiminen)
- Lapsi ei tottele kehotusta lopettaa vaan jatkaa toimintaa
- Poikkeavaa on myös käytös joka sisältää aggressiivisuutta, pelkoa, pakonomaista kiinnostusta seksuaalisuuteen tai toisten lasten pakottamista tai satuttamista

MITEN TOIMIA HUOLEN ILMETESSÄ?

- Lapsen kohdalla tulee arvioida kuinka paljon käytös häiritsee arkea, leikkiä tai oppimista
- Vanhempien kanssa on tärkeää keskustella lapsen arjesta kotona, ja sitä kautta saada tietoa onko lapsen elämässä stressiä aiheuttavia tekijöitä, jotka voisivat johtaa poikkeavaan käytökseen (esim. muutto, vanhempien ero, pikkusisaruksen syntymä)
- Hoivan puutetta tai väkivaltaa epäiltäessä tulee ensin konsultoida asiantuntijaa
- Tarvittaessa tulee tehdä lastensuojeluilmoitus ja mikäli kyseessä on lapsen kohdistunut seksuaalirikos, siitä tulee ilmoittaa myös poliisille

(Ingman-Friberg & Cacciatore 2016, Väestöliitto 2023)

MATERIAALIA

SATUKIRJOJA LAPSILLE

Erilaiset ystäväni (Damon ym. 2004)
Sopii 1-6-vuotiaille

Fanni-kirjasarja (Pöyhönen & Livingston 2019-)
Sopii 4-8-vuotiaille

Meidän ja muiden kehot (Hoffman 2016)

Minä ja uusi vauva (Frensborg & Hurme 2020)
Sopii 3-8-vuotiaille

Minä päästä varpasiin (Winters 2011)
Sopii 3-6-vuotiaille

Onnikujan kaverukset kirjasarja (Kallio & Ruuhilahti 2014)
Sopii 0-7-vuotiaille

Pipunan ikioma napa (Cacciatore & Ingman-Friberg 2019)
Sopii 3-6-vuotiaille

Pipunan vessarauha (Cacciatore, Kangaskoski, Ingman-Friberg 2022)
Sopii 3-6-vuotiaille

Tavallisen kiva päivä (Marttinen 2009)

Vessavintiöt. Muistele tätä kun sinulla on hätä! (Vestergaard 2012)
Sopii 2-8-vuotiaille

MATERIAALIA

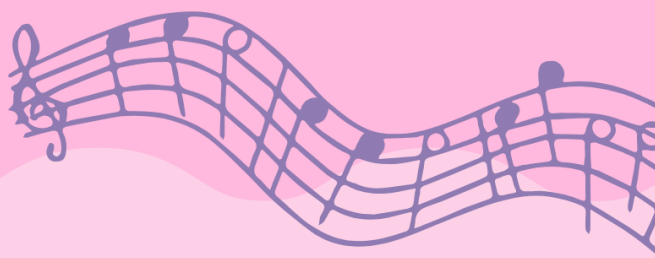

LAULUJA

Tuiki tuiki tähtönen uusilla sanoituksilla

1. Ikioma keho on, arvokas ja verraton. Kaikelle on nimi tuttu.
Sepä onkin hauska juttu. Ikioma keho on, arvokas ja verraton.
2. Kosketukset, halaukset, niihin luvan tarvitset. Kysy lupa!
Varmista, ettei toista pelota. Kosketukset, halaukset, niihin luvan tarvitset.
3. Uimapuvun alle jää, oma alueesi tää. Ilman lupaa muut ei saa sinne sua koskettaa. Uimapuvun alle jää, oma alueesi tää.
4. Sano ei ja lähde pois. Mukavampi olla vois. Huolesi sä aikuiselle kerro heti, et oo pelle. Sano ei ja lähde pois. Mukavampi olla vois.

(Väestöliitto 2020)

- Fröbelin palikat - Pää, olkapää, peppu; Huugi guugi; Sutsisatsi
- Hertan maailma - Mua suututtaa (3-6-vuotiaille)
- Kielinuppu - Viisi aistia; Miltä tuntuu nallesta; Kiukun kesytys (0-6-vuotiaille)
- Nalle - Iloinen ja vihainen (0-3-vuotiaille)
- Ti-Ti Nalle - Pottapolkka (0-3-vuotiaille)
- Tuomo Rannankari - Lapsella on oikeus (0-6-vuotiaille)

MATERIAALIA

TIETOKIRJALLISUUS

Keho on leikki (Ingman-Friberg & Cacciatore 2016)
Tunne- ja turvataitoja lapsille (Lajunen, Andell & Ylenius-Lehtonen 2019)

LISÄTIETOA & MATERIAALIA VERKOSSA

Papunet - ilmaista kuvatukimateriaalia

Viitottu rakkaus - tarjoaa tulostettavaa materiaalia, kuten tunnekortteja, paperinukkeja ja lautapelejä

Väestöliitto - kattavasti tietoa ja ohjausmateriaalia

YLE Lapset - Pikku Kakkonen tarjoaa lapsille opetuksellisia videoita, joiden aiheina ovat muun muassa kehon osat, uimapukusääntö ja kosketuksen sääntö

LÄHTEET

- Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. 2008. Seksiä vaatteet päällä. Helsinki: Tammi.
- Cacciatore, R. 2007. Huomenna pannaan pussauskoppiin. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Honkanen, N. 2017. Onnelliseksi – seksuaalisuus läpi elämänkaaren. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Ingman-Friberg, S. & Cacciatore, R. 2016. Keho on leikki. Avain luonnolliseen seksuaalikasvatukseen alle kouluikässä. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Lajunen, K ym. 2019. Tunne- ja turvataitoja lapsille. THL. Viitattu 25.7.2023. Saatavissa https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/126027/Tunne-%20ja%20turvataitoja%20lapsille_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Vehkaoja, S. ym. 2019. Uteliaana seksuaalisuudesta. Väestöliitto. Viitattu 20.4.2023. Saatavissa https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/11/cefdfb08-vl_tietovihko_verkko_pieni31012019.pdf
- Väestöliitto. 2020. Hyvä kysymys. Turvataitolaulu lapsille. Viitattu 29.8.2023. Saatavissa <https://www.hyvakysymys.fi/podcast/turvataitolaulu-lapsille/>
- Väestöliitto. 2023. Hyvä kysymys 2018. Mitä on kehotunnekasvatus? Viitattu 18.4.2023. Saatavissa <https://www.hyvakysymys.fi/artikkeli/mita-on-kehotunnekasvatus/>

Kuvat & oppaan muotoilu: Canva

